

QUI VIGILA ÉL VIGILANT?

Violència a les fronteres
i impunitat a Frontex

Autoria: Ainhoa Ruiz Benedicto, María Fraile Moreno, Sani Ladan

Publicat per:

Centre Delàs d'Estudis per la Pau

Bisbe Laguarda, 4

08001 Barcelona

T. 93 441 19 47

www.centredelas.org

info@centredelas.org

Coordinació: Ainhoa Ruiz Benedicto

Autoria: Ainhoa Ruiz Benedicto, María Fraile Moreno, Sani Ladan

Traducció: Arés Perceval, Josep Maria Rosset

Barcelona, gener 2024

Disseny i maquetació: Esteva&Estêvão

Foto de portada: Frontex; p. 5, 7: Frontex; p. 9: Govern de la República de Macedònia del Nord; p. 15, 22, 28: Frontex;
p. 35: KollektivOhne

ISBN: 978-84-09-57748-4

ÍNDIX

Resum executiu	5
Introducció	7
1. Un creixement sense límits per a Frontex.....	9
1.1 Pressupost i funcions ampliades.....	9
1.2 Colossal augment de pressupost i funcions per a operacions de retorn	12
2. ¿Qui vigila el vigilant?	15
2.1 La creació de l'Oficina de Drets Humans a Frontex.....	15
2.2 Limitacions, impunitat i denúncies	19
3. Activitat operacional de Frontex 2019-2022.....	22
3.1 Reforçament i expansionisme en les operacions de Frontex	22
3.2 El cas d'Ucraïna, una operativa fronterera esbiaixada.....	25
4. Vulneració de drets i impunitat a Frontex	28
4.1 Més vulneracions, més impunitat	28
4.2 Vulneració de drets a la Frontera Sud, el cas de l'Estat espanyol	31
Conclusions.....	34
Bibliografia	36

ÍNDIX DE TAULES I GRÀFICS

Taula 1. Origen dels recursos econòmics de l'Agència Europea de la Guàrdia de Fronteres i Costes	11
Taula 2. Partides de les Activitats operacionals de Frontex (2019-2020)	11
Taula 3. Òrgans davant dels quals Frontex ha de respondre segons els diferents tipus de responsabilitat	20
Gràfic 1. Evolució del pressupost de l'Agència Europea de la Guàrdia de Fronteres i Costes (2005-2022)	10
Gràfic 2. Partides del pressupost de Frontex el 2020	10
Gràfic 3. Evolució del pressupost de Frontex dedicat a les operacions de retorn (2005-2020)	12
Gràfic 4. Incidents de vulneracions greus de drets humans reportats a la FRO (2019-2021)	17
Gràfic 5. Causes d'inadmissió de denúncies presentades per particulars davant de l'oficina de Drets Fonamentals el 2020	18

RESUM EXECUTIU

La Guàrdia de Fronteres i Costes (Frontex) creada en 2004 per la Unió Europea per a perseguir el crim transfronterer, presenta un llarg historial de polèmiques al llarg dels seus 20 anys d'existència. En un context on els desplaçaments forçats mundials no deixen d'augmentar en milions cada any, cal preguntar-se si aquest organisme creat per la Unió Europea resulta ser el més adequat per a garantir la protecció de les persones que fugen per la força. Independentment que algunes d'aquestes persones tinguin o no dret a demanar asil, com són aquelles que escapen de la pobresa, la degradació climàtica o d'altres causes no reconegudes en la Convenció sobre l'Estatut de Refugiats de 1951.

En aquest informe continuem amb el treball que vam començar el 2019 amb la publicació de l'informe "Custodiar la fortalesa" en què analitzem l'evolució d'una Agència que no para d'augmentar en recursos, funcions i efectius.

- La suma del pressupost dels anys que van del 2019 fins al 2022 ha estat de més de 2.000 milions d'euros, la qual cosa representa un 55,15% del total del pressupost de Frontex des que té pressupost. És a dir, dels 17 anys analitzats, els darrers quatre, del 2019 al 2022 s'ha gastat la meitat de tot el seu pressupost aprovat, mentre que, en els 13 anys anteriors, del 2005 al 2018, s'ha gastat el 45% restant.
- Les funcions i pressupost de Frontex el 2019 s'han ampliat amb l'objectiu d'homogeneïtzar i reforçar el sistema de retorn de la UE. El pressupost per a aquestes operacions ha passat de 80 mil euros el 2005 a més de 69 milions el 2020. S'està legalitzant i institucionalitzant un sistema accelerat i integral de retorn que alguns experts han denominat "la Orbanització del dret d'asil de la UE".

- Destaca, en canvi, el baix pressupost per a l'Oficina de Drets Fonamentals (FRO en anglès), que va començar a operar l'any 2019. El 2018 el pressupost per a la seva implementació representa només el 0,17% del total destinat a les activitats operacionals de Frontex, el 0,21% en 2019 i 0,31% en 2020, amb un milió d'euros de pressupost.
- La pròpia Oficina de Drets Fonamentals reconeix serioses limitacions a l'hora d'exercir el seu mandat; troba dificultats en l'accés a totes les àrees i activitats exercides per Frontex; afirma disposar d'accés insuficient a documents operacionals; així com la impossibilitat d'entrevistar-se amb les persones migrants i amb el personal de Frontex situat en determinades àrees operacionals sense la presència d'autoritats nacionals.
- Respecte a l'activitat operacional de l'Estat espanyol, aquest manté en actiu les mateixes operacions Indalo, Hera i Minerva. Destaca el creixement d'Indalo que passa de 69 oficials de Frontex desplegats a 257 el 2021 i amb un augment del seu pressupost de 2017 a 2018 d'un 118,5%. A partir de l'1 de juny de 2019 s'incorporen per primera vegada mitjans navals i aeris de les Forces Armades espanyoles, consolidant la militarització de la qüestió migratòria.
- El cas de l'acollida de persones que fugien d'Ucraïna ha estat exemplar i excepcional. Les mesures preses per la Comissió Europea amb caràcter d'urgència van ser; reactivació de la "Directiva sobre protecció temporal" que va incloure un repartiment més equitatiu entre els països europeus per a la acollida i una "plataforma de solidaritat" coordinada per la Comissió Europea. L'operació és un exemple que es pot garantir l'acollida, la dignitat i els drets humans.
- Les missions dutes a terme per Frontex exerceixen expulsions col·lectives prohibides per l'article 4 del Protocol 4 del Conveni Europeu de Drets Humans. L'expulsió col·lectiva només és possible si prèviament s'ha fet un examen individual de cada sol·licitud d'asil.
- Les vulneracions de drets a la frontera sud espanyola han estat constants, amb punts àlgids com la tragèdia del Tarajal el 2014 i l'amuntegament d'unes 2.600 persones al moll d'Arguineguín el 2020; devolucions en calent massives del 17 al 19 de maig de 2021 a Ceuta, o la més recent mort d'almenys 37 persones a la frontera de Melilla el 24 de juny de 2022.
- El 2020 es van multiplicar els casos en què s'impedia a persones migrants viatjar a la península, contravenint fins a sis sentències del Tribunal Suprem que dicta que la policia no té autoritat per impedir aquests viatges si es disposa de la documentació adequada.

INTRODUCCIÓ

En un context com l'actual amb més de 100 milions de persones desplaçades per la força el 2022 veiem com la gestió fronterera és una qüestió política de primer ordre per als Estats de tot el món. La securització de les fronteres i la qüestió migratòria com a repte de primer ordre avança imparable, i arrossega amb si nombroses polèmiques sobre l'incompliment dels drets humans i l'expansió de la societat del control i la vigilància.

La tendència de gestió fronterera mundial és construir murs fronterers i crear cada vegada més agents i noves agències de control fronterer, des d'una perspectiva securitària que ha renunciat completament a mantenir cap abordatge amb perspectiva humanitària. Així, drets humans tan bàsics com el lliure moviment i l'asil són sistemàticament vulnerats en els espais fronterers de tot el món.

Des de la publicació de 2018 "Custodiar la Fortalesa", en què el Centre Delàs d'Estudis per la Pau analitzem de manera exhaustiva les operacions i accions que estava realitzant l'Agència Europea per a la Guàrdia de Fronteres i Costes (Frontex), l'Agència ha evolucionat de manera notable, com descriurem en aquest informe. L'any 2018 vam poder esclarir el mandat i la realitat sobre el format, objectius i manera d'operar de Frontex des de la seva creació l'any 2004 fins al 2018. Aquesta recerca ens va aportar els coneixements per a poder conèixer en profunditat els fonaments de l'Agència. La present publicació, realitzada 5 anys després, cerca continuar fent llum sobre les activitats de l'Agència i la seva remarcable evolució com a agent de gestió de fronteres, en una Unió Europea que demostra estar fallant de manera indiscutible en el seu deure de protegir els drets humans.

De manera que en el primer capítol "Un creixement sense límits per a Frontex", estudia l'evolució en recursos des de l'últim informe que vam publicar el 2018, fins a l'últim informe publicat el 2020, així com els

avenços més significatius en matèria de funcions que s'han donat en les últimes normatives aprovades. Respecte als pressupostos, s'analitzen les principals sub-partides de la partida d'operacions, la més important i de major volum de Frontex. Cal destacar que ens falta informació per a poder definir què significa exactament cada partida, i algunes, com s'assenyala, també han canviat de nom amb els anys. Per a la realització d'aquest capítol s'han utilitzat les fonts oficials de Frontex, encara que convé assenyalar que els informes presentats per l'Agència no són homogenis respecte a la informació que publiquen cada any, com explicarem més endavant. No ho són respecte al pressupost i tampoc respecte a les operacions que realitzen.

En el segon capítol, "Qui vigila el vigilant? La creació de l'Oficina de Drets humans en Frontex", s'analitza en major profunditat una de les noves funcions creades el 2019 a Frontex. Arran dels escàndols de vulneracions de drets humans es crea la Fonamental Rights Office (FRO, per les seves sigles en anglès). En aquest capítol s'analitzen les funcions i el funcionament d'aquesta oficina, així com algunes de les seves complexitats. Per a això s'empren documents oficials de Frontex, de la pròpia oficina i del Parlament Europeu, a més d'algun article acadèmic.

En el tercer capítol, s'analitzen les operacions de Frontex des de l'última anàlisi realitzada fins a l'última informació disponible. En aquest cas es fa un especial èmfasi en el rol de l'Estat espanyol en aquestes operacions per al control de la Frontera sud, que tants riscos està suposant per a les persones migrants. De nou, assenyalem la falta d'homogeneïtat en els informes publicats per Frontex que, com s'explica en el capítol, difereixen de manera notable en la informació que donen any rere any. En aquest capítol, a més, hem volgut fer esment a l'operació desplegada amb motiu de la guerra d'Ucraïna, ja que destaca pel

que valorem com una bona execució, en contrast amb altres operacions, com s'estudiarà al llarg d'aquest informe.

En el quart i últim capítol, abordem algunes de les vulneracions més destacades de drets humans que s'han donat a Frontex per la part de la frontera sud corresponent a l'Estat espanyol. S'aborden diferents casos de vulneracions de drets que s'han donat per part de l'Agència i dels cossos de seguretat de l'Estat. Per a això s'utilitzen documents oficials, informes d'organitzacions de drets humans i articles de premsa, principalment.

Afortunadament no som les úniques persones, ni l'única organització, que posem la lupa sobre una de les agències de la Unió Europea més complexes i amb unes capacitats que augmenten cada any de manera paral·lela a la polèmica que generen. Per tant, no podem deixar d'agrair a altres organitzacions que comparteixen la inquietud de vetllar per denunciar els abusos que dia a dia duu a terme aquesta agència amb absoluta impunitat. Amb una d'elles, Irídia, compartim aquesta vegada aquesta publicació que aporta a l'anàlisi que realitzem des del Delàs, una part analítica sobre la realitat de l'impacte que aquestes operacions tenen en el terreny i sobre la vida de les persones que es desplacen per la força, amb un enfocament especial en la frontera sud.

També seria just mencionar el treball d'altres organitzacions companyes, com PorCausa, Caminando Fronteras, Transnational Institute, Novact, Ongi Etorri Errefuxiatuak, CEAR, entre moltes altres, que també treballen per a posar llum en la denúncia dels innombrables abusos que es cometten de manera creixent, a les fronteres de tot el món.

Esperem que aquesta publicació torni a aportar noves dades per a l'anàlisi crítica sobre la gestió migratòria.

1. UN CREIXEMENT SENSE LÍMITS PER A FRONTEx

1.1 PRESSUPOST I FUNCIONS AMPLIADES

En la publicació que vam realitzar el 2018, vam analitzar el pressupost de l'Agència Europea de la Guàrdia de Fronteres i Costes per al període que va des de la seva creació l'any 2005 fins al 2018. El total del pressupost destinat a Frontex per a aquell període va ser de més de 1.600 milions d'euros. En els últims anys, i com veurem més endavant, Frontex ha anat creixent com a agència, no sols en pressupost com il·lustra el gràfic 1, sinó també en les funcions que realitza, la qual cosa també ha tingut un impacte en la distribució de les seves partides pressupostàries.

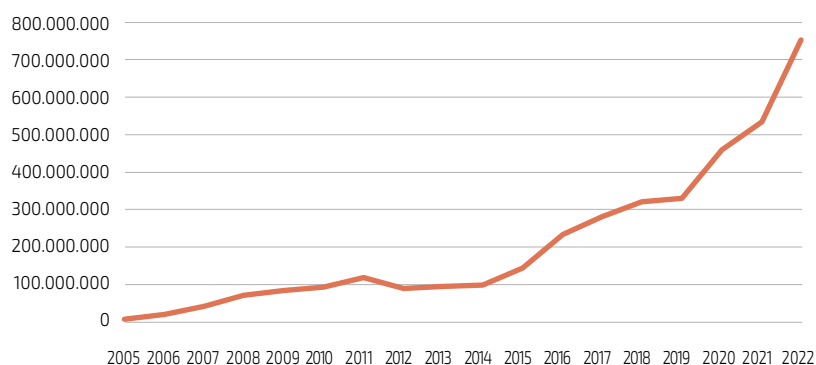
Com es pot apreciar en el gràfic, el pressupost de Frontex ha augmentat considerablement des de les dades que analitzem en l'últim informe. En els quatre anys següents, des de 2019 fins a 2022, el pressupost de Frontex ha augmentat en més de 2.000 milions d'euros, un 55,15%. És a dir, en un total de 17 anys d'existència de Frontex, en els últims quatre anys s'ha gastat la meitat del seu pressupost total, mentre que, en els 13 anys anteriors, de 2005 a 2018, s'ha gastat

el 45% restant. Aquestes dades mostren la forma en què la Unió Europea està apostant molt fort per Frontex com a sistema de control fronterer a través d'un creixement econòmic que de moment sembla imparable.

En el següent gràfic, podem veure el pressupost total de Frontex per a l'any 2020, l'últim del qual tenim dades desglossades disponibles. Les partides són senzilles i, encara que apareixen desglossades per sub-partides, realment no aporten suficients detalls per a conèixer exactament com i a què destina Frontex el seu pressupost. Estem parlant que el pressupost disponible de Frontex és de 5 pàgines, amb la qual cosa la informació que conté manca de molta informació.

La partida més gran, com és normal, és la d'"Activitats operacionals" que l'any 2020 suposa més del 70% del total del pressupost, amb un total de més de 327 milions d'euros, seguida de la de personal amb més del 19% i de despeses administratives amb més del 9%. Les operacions que realitza Frontex solen desplegar-se amb col·laboració de les forces de seguretat de l'Estat membre on es despleguen, la qual cosa explica que la partida del seu personal no sigui tan elevada.

Gràfic 1. Evolució del pressupost de l'Agència Europea de la Guàrdia de Fronteres i Costes (2005-2022)

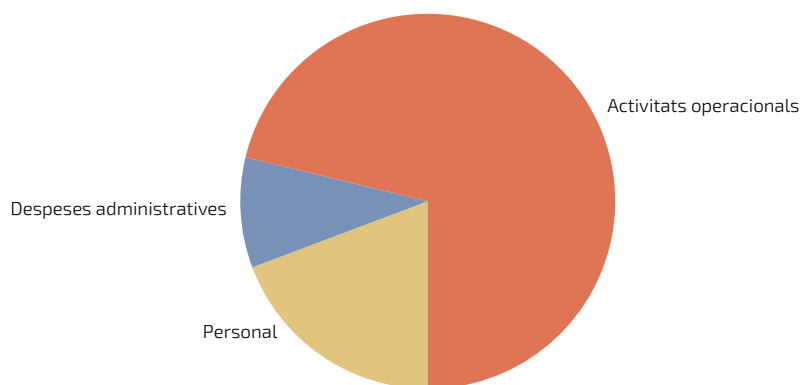
Notes:

Pressupostos de 2018 i 2019 són els liquidats, el de 2020 és el pressupost votat, 2021 i 2022 són dades aproximades aportades per la pròpia Agència.

Font: Elaboració pròpia a partir dels pressupostos anuals de Frontex (Frontex, 2005-2022)

Euros

Gràfic 2. Partides del pressupost de Frontex el 2020

Font: Elaboració pròpia a partir de Frontex (2020)

La següent pregunta que convindria fer-se és d'on procedeix el pressupost de Frontex. En la següent taula podem apreciar les dades per als últims anys, encara que no disposem d'aquest detall per a 2021 i 2022, com a mínim, sí que permet fer-se una idea de la forma com es finança.

Com s'observa en la taula, el pressupost ve principalment de la Comissió Europea i, en una part molt menor, dels països associats a Schengen.¹ Quan diem que procedeix de la Comissió Europea ens referim al fet que la proposta surt de la Comissió, que presenta la proposta al Consell Europeu i al Parlament que tenen opcions de modificar-la fins a arribar a acords. Després d'aprobat, la Comissió pot presentar esmenes.

A continuació, analitzem a què dedica Frontex el pressupost de la seva principal partida, la dedicada a les seves "Activitats operacionals". Aquesta partida està dividida en diverses parts que han anat canviant al llarg dels anys conforme Frontex ha evolucionat i ampliant les seves funcions. D'aquesta manera, també podem veure la manera en què ha evolucionat Frontex a través de l'anàlisi del seu pressupost dels últims 3 anys de què tenim dades desglossades disponibles.

Del desglossament per partides criden l'atenció alguns punts que es relacionen amb l'evolució que ha tingut Frontex en els últims anys. Per exemple, la partida "Recursos compartits" és substituïda el 2020 per la de "Recursos propis", ja que en la normativa de 2019 (2019/1896) es decideix que Frontex disposi de recursos propis, quan fins a aquest moment depenia completament de material aportat pels Estats membre, això explica el considerable augment d'aquesta partida que es dona el 2020.

1. Alemanya, Àustria, Bèlgica, Croàcia, Dinamarca, Eslovènia, Espanya, Estònia, Finlàndia, França, Grècia, Hongria, Islàndia, Itàlia, Letònia, Liechtenstein, Lituània, Luxemburg, Malta, Noruega, Països Baixos, Polònia, Portugal, República Txeca, República Eslovaca, Suècia i Suïssa.

Taula 1. Origen dels recursos econòmics de l'Agència Europea de la Guàrdia de Fronteres i Costes

Euros

	2018	2019	2020
Subvenció de la Comissió	298.286.000	307.289.000	428.160.041
Contribució dels països associats a Schengen	21.912.000	22.818.000	31.795.000
Contribució del Regne Unit i Irlanda	0	0	0
Total	320.198.000,00	330.107.000,00	459.955.041

Nota: Els pressupostos de 2018 i 2019 són els liquidats, el de 2020 és el pressupost votat, sense detalls dels pressupostos de 2021 i 2022
Font: Elaboració pròpia a partir de Frontex, 2020

Taula 2. Partides de les Activitats operacionals de Frontex (2019-2020)

Euros

	2018	2019	2020
TOTAL Pressupost operacions	214.650.962	244.574.928	327.604.153
Operacions conjuntes (Terra, mar i aire) ^{*1}	128.100.000	124.577.000	124.485.000
Monitoreig i vigilància ^{*2}	15.975.999	12.931.128	25.259.589
Entrenament	8.845.499	12.000.000	26.000.000
Recerca i innovació ^{*3}	2.290.000	2.400.000	1.800.000
Recursos compartits	10.559.265	25.100.200	
Recursos propis de Frontex ^{*4}			57.575.185
Reserva operacional ^{*5}		5.027.000	5.220.175
Operacions de suport en el retorn		59.642.000	
European Center for Return Division	47.853.080		69.149.204
Fundamental Rights Office	374.119	505.000	1.000.000
Cooperació Europea i Internacional	653.000	1.915.000	1.315.000
ETIAS ^{*6}		477.600	
Projectes especials ^{*7}			15.800.000

*1 A partir de 2018 aquesta partida passa a dir-se "Resposta operacional"

*2 Abans de 2018 la partida es deia "Anàlisi de riscos, Centre de situació i EURO-SUR"

*3 Abans de 2018 el nom era "Recerca i desenvolupament"

*4 Apareix aquesta nova partida el 2020, desapareixent la de "Recursos compartits"

*5 Abans "Miscel·lània"

*6 Aquesta partida apareix només el 2019. ETIAS és el "Sistema Europeu d'Informació i Autorització de Viatges"

*7 Aquesta partida apareix per primera vegada el 2020

Font: Elaboració pròpia a partir dels pressupostos anuals de Frontex (Frontex, 2019-2022)

Una de les novetats més destacades dels últims anys és l'aparició de la partida per a la "Fundamental Rights Office". L'Oficina de Drets Fonamentals (FRO per les seves sigles en anglès) es crea sota mandat de la nova normativa de 2019, encara que compta amb pressupost per a la seva implementació des de 2018. El mandat d'aquesta oficina és el de supervisar qual-sevol activitat de Frontex en matèria de compliment amb els drets fonamentals. Entre les seves funcions està informar el director executiu de Frontex, impartir formació als agents implicats en les operacions i la supervisió en el terreny. A més, la normativa de 2019

(2019/1896) també contempla la publicació d'un informe anual amb recomanacions. Fins a la data s'han publicat dos informes, el 2019 i 2020, analitzarem detalladament aquesta oficina en el següent capítol. Malgrat la importància que hauria de tenir aquesta oficina per a una agència que treballa en un terreny tan delicat com és el de les fronteres i les migracions, la veritat és que la partida és la més petita de les corresponents a les activitats operacionals. El pressupost destinat a penes arriba al milió d'euros l'any 2020. De fet, el 2018 representa només el 0,17% del total del pressupost per a les activitats operacionals,

el 0,21% el 2019 i el 0,31% el 2020. Resulta necessari plantejar-se el nivell de prioritat que presenta aquesta oficina per a Frontex amb un pressupost tan baix, presentant serioses deficiències, com veurem, a més de la pregunta evident que hem de fer-nos sobre si el vigilant pot vigilar-se a si mateix amb el rigor necessari.

En aquests últims anys apareixen altres noves partides. Per exemple, el 2019 apareix per primera vegada una partida de més de 400 mil euros per al programa ETIAS,² un sistema de control fronterer. Que aparegui aquest any no significa que Frontex no li dediqués pressupost prèviament, ja que podia estar en altres partides. Encara que la quantitat no és destacable, cal preguntar-se si això significa que Frontex adquireix un paper més rellevant en la gestió del programa o si, el pressupost que gestiona per a aquest programa ha adquirit suficient importància per a convertir-se en una partida pròpia. Els pressupostos de Frontex manquen de la transparència i el detall necessaris per a poder donar resposta a aquesta qüestió, entre altres.

També apareix la partida "Projectes especials" per primera vegada el 2020, amb més de 15 milions d'euros. No disposem d'informació suficient per a saber el significat, funció i destí d'aquests denominats projectes especials.

2. ETIAS és un sistema de control de sol·licitants d'entrada a l'espai Schengen per a persones procedents de països que no necessiten visat per a visites de menys de 90 dies. El programa estableix un control exhaustiu de la persona que sol·licita l'entrada mitjançant el registre de diferents dades per avaluar el nivell d'amenaça que pot suposar la persona entrant. Es tracta d'un sistema securitari del qual desconeixem els tipus de dades que pot tenir en compte, així com altres biaixos.

1.2 COLOSSAL AUGMENT DE PRESSUPOST I FUNCIONS PER A OPERACIONS DE RETORN

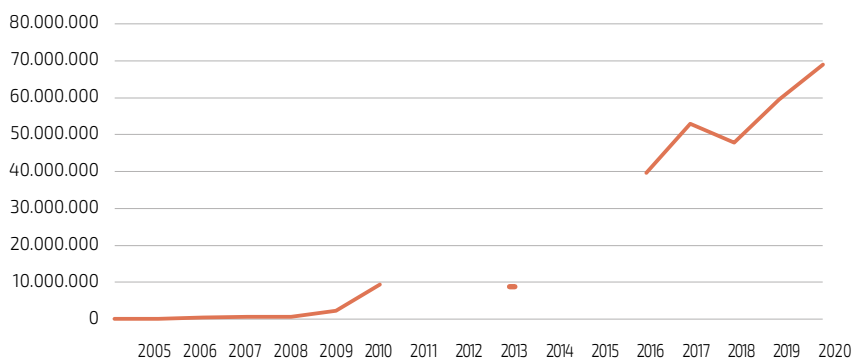
A continuació, analitzem una de les partides que més ha evolucionat a Frontex, tant a nivell pressupostari com operatiu, es tracta de les operacions de retorn.

Aquesta partida va començar sent "Operacions de cooperació en el retorn". L'any 2016, amb l'aprovació de la nova normativa que dotava a Frontex d'un major paper en aquestes operacions va passar a anomenar-se "Operacions de suport en el retorn", la qual cosa també va suposar un augment pressupostari. El 2018 ja es crea el "Europea Center for Return Division", en aquest moment Frontex coordina i cofinança les operacions de retorn dels membres de l'espai Schengen i també pot fer-ho per iniciativa pròpia (Frontex, 2021a).

En el gràfic podem observar l'evolució del pressupost de Frontex per a les operacions de retorn des de la seva creació l'any 2005 fins al 2020, l'últim any del qual tenim dades desglossades disponibles. Frontex passa de gestionar un pressupost de 80.000 euros per a retorns el 2005, a gestionar més de 69 milions d'euros el 2020. El pressupost dedicat a les operacions de retorn el 2020 equival al 21% del total del pressupost de les activitats operacionals. En aquest sentit, la mateixa Frontex reconeix haver retornat 18.300 persones el 2021 (Frontex, 2023a).

La falta de transparència ens impedeix saber les característiques d'aquests retorns, especialment quan Frontex té capacitat pròpia per a realitzar aquestes operacions. L'existència d'una oficina de protecció dels drets humans no és garantia que s'hagin respectat els drets fonamentals de les persones demandants d'asil. Encara es plantegen més dubtes quan es

Gràfic 3. Evolució del pressupost de Frontex dedicat a les operacions de retorn (2005-2020)

Font: Elaboració pròpia a partir dels pressupostos de Frontex de 2005 a 2020 (Frontex 2005-2022)

Euros

tracta d'una oficina sobre la base del pressupost de la qual podem esperar que no tingui plenes capacitats per a controlar aquestes operacions, com s'analitzarà més endavant.

A més del considerable augment pressupostari, també es dota a Frontex d'una ampliació de les seves funcions en aquestes operacions amb la nova normativa aprovada el 2019. En aquest any, la normativa de l'Agència Europea de la Guàrdia de Fronteres i Costes va ser actualitzada respecte a la de 2016 pel Reglament (UE) 2019/1896 en substitució del Reglament (UE) 2016/1624. A continuació, s'analitzen els canvis normatius més rellevants que atribueixen a Frontex una ampliació de funcions en algunes àrees com ara la política de retorn. En aquest sentit, observem, per part d'aquesta agència, un major suport als Estats membre en el retorn a tercers països. També destacarem el paper de l'Agència en el desenvolupament de nous sistemes de vigilància fronterera. Finalment, observarem els detalls sobre la nova Oficina de Drets Fonamentals creada en virtut de l'article 109.4 del Reglament (UE) 2019/1896. En aquest context, convé destacar la contribució de l'Agència a crear una plataforma de gestió per a poder compartir i intercanviar dades sobre el retorn entre els diferents Estats membres i la mateixa agència, com s'exposa més endavant.

Tal com ja contemplava la legislació de 2016, Frontex té l'objectiu de "garantir una gestió europea integrada de les fronteres exteriors amb la intenció de la gestió eficient de les fronteres respectant els drets fonamentals" (Reglament (UE) 2016/1624). No obstant això, actualment també té la missió de "augmentar l'eficiència de la política de retorn de la Unió" (Reglament (UE) 2019/1896). La composició de Frontex és reflex d'aquests objectius, perquè compta, per primera vegada, amb el seu propi cos d'agents uniformats que treballen conjuntament amb les autoritats nacionals. Aquest servei està format per diferents categories de treballadors que tenen la funció d'ajudar als controls fronterers i donar suport a la gestió de la migració.³ Per a 2027, el cos permanent de Frontex preveu comptar amb 10.000 persones, de les quals 3.000 seran agents emprats directament per l'Agència.⁴ El personal que prové de les autoritats nacionals dels Estats, inclou els guardacostes en matèria de control fronterer i les autoritats nacionals responsables en matèria de retorn.

De conformitat amb la Directiva 2008/115/CE, els Estats són els únics responsables d'emetre les decisions

de retorn. Aquestes decisions aniran dirigides a "qualsevol nacional d'un tercer país que es trobi en situació irregular en el seu territori" (art. 6.1), encara que amb algunes excepcions com pot ser la situació humanitària del país d'origen (art. 6.4). Així mateix, són els Estats membres els qui tenen la potestat de prendre "totes les mesures necessàries per a fer complir la decisió de retorn" (art. 8), però compta amb Frontex per a rebre assistència tècnica i operativa en l'aplicació d'aquestes mesures (art. 7.2 Reglament (UE) 2019/1896).

Una de les eines utilitzades per a dur a terme procediments d'expulsió és l'internament dels retornats entre països. En aquest sentit, la normativa assenyala que no es realitzaran internaments si es poden aplicar mesures menys coercitives, però sí que podran dur-se a terme quan hi hagi risc de fugida o quan el nacional del tercer país eviti o dificulti la preparació del retorn o el procés d'expulsió (art. 15.1). La normativa també contempla que les decisions de retorn s'efectuïn en estreta cooperació amb Frontex (art. 7.3 del Reglament de 2019). En definitiva, encara que la decisió de retorn ha de ser fonamentada i emesa pels Estats membre, Frontex té, per llei, un paper essencial en la seva execució que es desgrana en diferents funcions, com veurem a continuació.

L'ampliació de funcions de Frontex en matèria d'operacions de retorn s'ha produït principalment en dos àmbits. Primer, observem que, igual que amb l'anterior normativa (2016), Frontex podrà oferir els seus serveis en matèria d'assistència tècnica i operativa als Estats membre que experimentin dificultats en relació amb els seus sistemes de retorn, per a la qual cosa l'Agència compta amb un augment substancial del seu pressupost, com ja s'ha vist. No obstant això, en virtut del nou Reglament de 2019, no sols podrà facilitar informació pràctica als Estats membres sobre els països tercers de retorn, sinó que també podrà analitzar-la i realitzar recomanacions sobre aquests països, en cooperació, quan escaigui, amb altres òrgans i organismes de la Unió, en particular la EASO⁵ (art. 48.2.b).

En segon lloc, la informació que facilita Frontex als Estats membres inclou, entre altres, la recopilació de dades necessàries per a l'emissió de decisions de retorn. Això ens porta al segon àmbit on s'han vist ampliades les funcions de Frontex que és l'intercanvi d'informació entre els diferents Estats membres. La nova normativa preveu la creació d'una base de dades centralitzada amb informació relativa a la identitat de ciutadans de tercers països, amb una capacitat de fins a 300 milions de fitxers. L'objectiu d'aquesta eina és

3. <https://frontex.europa.eu/es/que-hacemos/cuerpo-permanente/>

4. Frontex (2023b): "Cuerpo permanente", disponible a: <https://frontex.europa.eu/es/que-hacemos/cuerpo-permanente/>. Data de consulta 29 d'abril de 2023

5. Oficina Europea de Suport a l'Asil.

crear una "Àrea de Llibertat, Seguretat i Justícia" (AFSJ, per les seves sigles en anglès) a la UE mitjançant un sistema unificat dels sistemes de retorn. Cada fitxer contindrà dades biogràfiques bàsiques -nom, nacionalitat, data de naixement i informació sobre documents de viatge- i dades biomètriques: empremtes dactilars, imatge facial o totes dues (Mariana Gkliati i altres, 2020: 12). Concretament, s'encomana a Frontex a:

[...] elaborar, en consulta amb l'agent de drets fonamentals, un model de referència no vinculant per als sistemes informàtics nacionals de gestió de casos de retorn que descriu l'estructura dels sistemes esmentats, així com facilitar assistència tècnica i operativa als Estats membres a l'hora de desenvolupar sistemes compatibles amb el model (art. 48.1.c, Reglament (UE) 2019/1896).

A més de la creació de la citada plataforma integrada de gestió del retorn:

[...] l'Agència podrà finançar o cofinançar amb càrrec al seu pressupost [...] les operacions, intervencions i activitats contemplades en el marc de les seves funcions, inclòs el reemborsament de les despeses en què s'incorri amb motiu de la necessària adaptació dels sistemes informàtics nacionals de gestió del retorn als efectes de garantir una comunicació segura amb la plataforma integrada de gestió del retorn (art. 48.1.f, Reglament (UE) 2019/1896).

En altres paraules: Frontex no només ha de crear un sistema informàtic que faciliti l'intercanvi d'informació entre els Estats membres per gestionar les seves operacions de retorn, sinó que també destinarà part del seu pressupost a que els Estats adaptin els seus sistemes informàtics nacionals al funcionament d'aquesta nova plataforma. Segons la perspectiva del Parlament Europeu, el sistema AFSJ permetrà comptar amb un procediment més democràtic i eficient en la presa de decisions en el que respecta al control extern de les fronteres europees (Parlament Europeu, 2022^a). No obstant, veus expertes posen el crit al cel amb aquesta iniciativa d'inter-operativitat, tant per l'amenaça a la protecció de dades com pel risc que aquesta nova base de dades centralitzada serveixi per elaborar perfils racials en els controls d'identitat (Gkliati i altres, 2020: 12). Aquest perfilat racial, que es dona de manera ordinària en la recollida de dades, pot acabar generant un sistema on les persones ra-

cialitzades i amb origen de fora de l'espai Schengen, apareguin com una amenaça per a la seguretat de manera sistemàtica.

A més a més, i encara que no exclusivament, en relació a les operacions de retorn, l'Agència també emetrà una avaluació sobre la vulnerabilitat dels Estats membres a l'hora de fer front als reptes en les seves fronteres exteriors. Aquesta anàlisi inclou la valoració sobre si els Estats estan preparats i capacitats per abordar les problemàtiques frontereres identificades, per exemple, en relació a l'equipament, infraestructura, personal i recursos financers, així com els seus plans de contingències per gestionar possibles crisis en les fronteres exteriors. Tanmateix els Estats membres han de prendre mesures per solucionar les possibles deficiències detectades en aquesta avaluació (Reglament UE 2019/1896, pàg. 6, paràgraf 43). En la pràctica això significa que els governs tindran un marge quasi nul per poder proposar polítiques pròpies en gestió fronterera, ja que Frontex té la capacitat d'imposar el model sobre el control de les fronteres exteriors a Europa. De manera que es redueix de forma significativa la capacitat de la ciutadania de manifestar la voluntat de canvi de les polítiques de gestió fronterera del seu país.

En conclusió, les funcions de Frontex s'han ampliat amb l'objectiu d'homogeneïtzar i reforçar el sistema de retorn de la UE, tant en matèria de cooperació entre Estats membres, com a nivell logístic. Aquests canvis tenen un efecte en el funcionament intern dels Estats i també en el paper transnacional de Frontex (per exemple, mitjançant la destinació del seu pressupost a contribuir a facilitar la unificació dels sistemes de retorn). Per tant, s'està legalitzant i institucionalitzant un sistema accelerat i integral de retorn a la UE que alguns experts han anomenat «l'Orbanització del dret d'asil de la UE» (Peers, 2016). Ens podem preguntar: cal destinar tants recursos per retornar persones als seus països d'origen? La ciutadania europea és conscient del grau de racisme i xenofòbia que destillen les polítiques migratòries de la UE que es financen amb recursos públics? Aquest procediment unificat pot suposar sistematitzar la vulneració dels drets humans de les persones desplaçades per la força? Continuarem reflexionant sobre aquestes preguntes en els punts següents.

2. ¿QUI VIGILA EL VIGILANT?

2.1 LA CREACIÓ DE L'OFICINA DE DRETS HUMANS A FRONTEX

L'acció de Frontex sobre els drets fonamentals de les persones que creuen les fronteres de la UE està des de fa anys en el punt de mira, com veurem en els següents apartats. La substancial ampliació del mandat i de les capacitats atribuïdes a l'Agència amb el Reglament 2019/1886 ha augmentat també els seu potencial d'impacte en els drets humans. Per això l'Agència busca crear organismes que l'allunyin d'aquest punt de mira social i polític que, en ocasions ha estat motiu de greus escàndols. Com va ser el cas de la dimissió del seu president executiu Fabrice Leggeri, per les acusacions de la implicació de Frontex en les devolucions en calent de gairebé 960 sol·licitants d'asil en el mar Egeu (Gil, 2022). Destaquem però que aquestes operacions de retorn no s'haguessin pogut fer sense la participació dels funcionaris de la pròpia Agència i altres cossos de seguretat dels Estats implicats que van participar en les operacions. Això demostra fins a quin punt es normalitzen actuacions que vulnereu drets fonamentals a Frontex de manera deliberada.

Destaquem que aquests escàndols van passar posteriorment a la creació dels organismes que mencionarem a continuació, el 2019, suposadament per garantir la protecció de la normativa europea en matèria de drets humans.

D'aquesta manera l'article 109.4 del nou Reglament 2019/1886 encomana al consell d'administració de l'Agència crear un «Agent de Drets Fonamentals». Aquest agent, que pren la forma d'una Oficina de Drets Fonamentals (en endavant FRO per les seves sigles en anglès) es regirà per les seves pròpies normes i s'hauria d'orientar a garantir el desenvolupament de les seves funcions independentment de Frontex.

Per això la FRO està encarregada de realitzar investigacions sobre qualsevol de les seves activitats, arribant si cal a fer visites sobre el terreny. El responsable de Drets Fonamentals pot emetre dictàmens en relació a qualsevol de dites activitats, tant a nivell polític com operatiu i en el que respecta a la cooperació amb els seus socis (cossos de seguretat i estatals i tercers països), assenyalant els reptes en matèria de drets fonamentals, les possibles violacions d'aquests drets o els riscos que es produeixen. Més concretament, la

FRO té el mandat d'assessorar el Director Executiu i informar directament el Consell d'Administració de Frontex sobre possibles violacions de drets fonamentals per part de l'Agència en l'exercici de les seves activitats (Frontex, Informe Anual FRO, 2020, pàg. 5, Art 109 Reglament 2019/1986). El Consell d'Administració hauria de garantir, segons l'establert en l'article 109.4 d'aquest Reglament, que es cursin les recomanacions de l'Agent de Drets Fonamentals. Coneixent aquestes funcions ens preguntem com va actuar el FRO en els escàndols que hem mencionat abans. En un comunicat de premsa publicat per Frontex, s'assegura que es va impedir a l'Agent de Drets Fonamentals l'accés a la informació relacionada amb l'operació i que les persones que sí que van denunciar-ho van ser posteriorment ignorades (Frontex, 2022a).

Davant d'aquests fets, com a mínim, se'n deriven conclusions sobre les serioses deficiències d'aquest mecanisme per a la protecció de drets. I, encara que el mateix comunicat declara que «aquestes són pràctiques del passat», s'hauria de posar sobre la taula seriosament el paper de Frontex com a mecanisme de gestió de les persones desplaçades per la força.

La FRO també té la funció de publicar informes anuals sobre les activitats de Frontex i avaluar si es respecten els drets fonamentals. Aquests informes han d'incloure la informació relativa als mecanismes de denúncia i a l'aplicació de l'estratègia de drets fonamentals (art. 108 Reglament 2019/1986), que formen part dels instruments que es van crear per, suposadament, garantir que es compleix la normativa en matèria de drets humans.

Tot seguit anomenarem els quatre instruments dels que disposa l'Oficina de Drets Fonamentals per revisar el compliment de la normativa marc de les operacions de Frontex.

Estratègia de Drets Fonamentals. Orientada a crear unes directrius que assegurin el compliment de la normativa tant internacional com europea per part de l'Agència (Frontex 202. Informe anual, pàg. 5). Aquesta estratègia ja ha estat desenvolupada en un Pla d'Acció publicat el novembre de 2021. La funció del Pla d'Acció és guiar els aspectes operatius de l'aplicació de l'Estratègia de Drets Fonamentals, així com definir els resultats, activitats i indicadors per garantir el respecte efectiu, la protecció, el compliment i la promoció dels drets fonamentals en totes les activitats del Reglament 2019/1986, així com també la conformitat amb la legislació nacional, internacional i de la UE. Per exemple, alguns dels objectius d'aquest pla insisteixen en l'establiment de mesures per assegurar el compliment dels drets humans en les operacions de retorn. També disposen que el dret a la vida es pro-

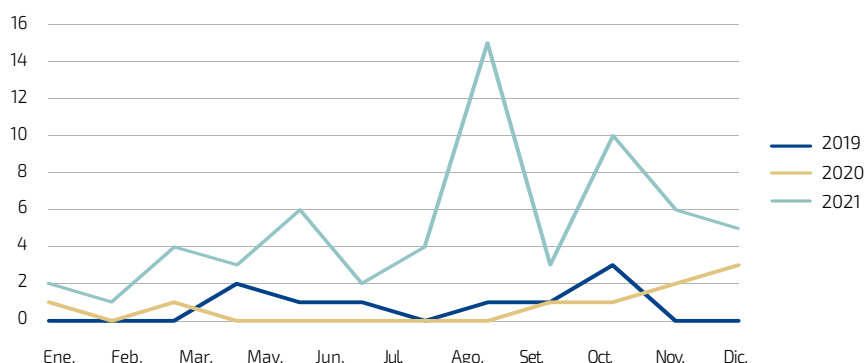
tegeix donant suport oportú a les operacions de cerca i salvament. I, així mateix, es defineixen alguns objectius concrets orientats a prestar particular atenció a la protecció dels drets fonamentals de les persones en situació de vulnerabilitat (Frontex, 2021d. Management Board Decision 61/2021).

Procediment de denúncia d'incidents greus (Serious Incident Reporting, SIR, per les sigles en anglès). Aquest mecanisme està pensat per a ser utilitzat pel propi personal participant de les operacions i activitats de Frontex. En virtut del Procediment Operatiu Normalitzat de Frontex⁶ sobre la notificació d'incidents greus, el personal de l'Agència està obligat a traslladar, "en cas que tinguin coneixement, presència o estiguin directament o indirectament implicats", qualsevol violació o potencial violació de drets fonamentals que atempti contra el dret internacional, el dret europeu, el Codi de Conducta de Frontex o pugués tenir implicacions negatives greus, reals o potencials, en les tasques o activitats de Frontex i/o tenir un impacte potencial greu que pot canviar la vida d'un participant (Decisió del DE, núm. 2021/51). La presumpta existència d'un incident d'aquest tipus haurà de ser informada tan aviat com sigui possible a la Direcció Executiva de Frontex, l'Agent de Drets Fonamentals, els Estats membres i els tercers països (quan sigui procedent i de conformitat amb l'Acord sobre l'Estatut i el Pla Operatiu pertinents), al Consell d'Administració de Frontex i altres possibles parts interessades pertinents (Frontex, 2021d; Decisión del DE, N° 2021/51). Segons els informes publicats per l'Oficina, entre el 2019 i el 2021 s'ha produït un lleuger augment en la presentació de denúncies, amb un total de 31 casos oberts des del 2021 (Frontex, 2022; Informe anual FRO 2021, p. 22).

Alguns dels elements que condicionen l'eficiència d'aquest mecanisme és la prolongació del temps dels terminis de tramitació. En aquest sentit, la mateixa Oficina de Drets Fonamentals destaca l'escassetat de personal, així com la manca d'un seguiment oportú i exhaustiu per part de les autoritats nacionals (Frontex, 2022; Informe Anual FRO 2021: 22). Diversos grups de treball sobre drets fonamentals i el funcionament de Frontex⁷ també van apuntar, a principis de 2021, la insuficient participació de l'Oficina de Drets Fonamentals en la gestió d'incidents greus d'acord amb el procediment operatiu normalitzat aplicable en aquesta matèria. Com a mesura de millora, a mitjans de 2021 es va adoptar un nou procediment ope-

6. Frontex. Decisió del Director Executiu N° R-ED-2021-51 sobre l'adopció del Procediment Operatiu Normalitzat de Frontex sobre la Denúncia d'Incidents Greus. FSC/ 1093000 /2021. (2021), per la qual se substitueix la Decisió del Director Executiu N° 2014/55 sobre l'adopció del Procediment Operatiu Normalitzat de Frontex sobre la Denúncia d'Incidents Greus.
7. Grup de Treball del Consell d'Administració de Frontex, Grup de Treball sobre Drets Fonamentals i Aspectes Operatius de les Operacions al Mar Egeu i Grup de Treball d'Escrutini de Frontex.

Gràfic 4. Incidents de vulneracions greus de drets humans reportats a la FRO (2019-2021)

Font: Informe anual de l'Oficina de Drets Fonamentals del 2021, p. 22

racional que reforçava el paper de l'oficina (Frontex, 2021d; Decisión del DE, N° 2021/51). Una de les modificacions en aquest sentit va ser establir la remissió directa de la denúncia de situacions de drets humans al responsable de drets fonamentals (Fundamental Rights Officer) qui, així mateix, tindrà poder exclusiu de decisió sobre la posada en marxa del procediment d'incidents greus a aquests casos (Frontex, 2022; Informe Anual FRO 2021: 23).

Cal sospitar que aquests obstacles siguin conseqüència de l'infrafinançament de l'Oficina de Drets Fonamentals, com s'ha vist al primer apartat, encara que no són els únics. Hem d'assenyalar algunes reflexions sobre aquest sistema, per una banda, el cas de devolucions en calent a finals del 2020 i al llarg del 2021 al mar Egeu que ja hem comentat, posa en dubte aquest sistema ja que depèn de la voluntat i el compromís dels funcionaris de Frontex. En segon lloc, les denúncies es compliquen en el moment que les operacions conjuntes comporten actuacions amb agents de seguretat dels Estats, i encara es compliquen més quan aquests són de tercers països, no subjectes a la normativa europea. Sobre tots dos, són els mateixos governs els que tenen capacitat d'actuació davant de les denúncies que pot presentar un agent de Frontex. Davant d'aquesta situació és difícil que Frontex pugui garantir que es donarà la rendició de comptes oportuna. Per acabar, i no menys important, encara que les denúncies siguin anònimes desconexem el grau de protecció que realment es dona i senten els potencials denunciants. El parany d'aquest mecanisme és que pot generar una imatge poc real sobre les actuacions de l'Agència, la manca de denúncies presentades no es pot llegir com que no s'estiguin donant vulneracions de drets humans a les operacions.

Pel que fa a la tipologia de denúncies, la gran majoria tenen a veure amb presumptes expulsions col·lectives

(78%), de les quals el 10% denuncien l'ús de la força. La resta responen a possibles violacions del respecte a la dignitat humana, del dret a la vida i de la prohibició de la tortura i dels tractes o penes inhumans o degradants (Frontex, 2021; Informe Anual: 22-23).

El tercer instrument que s'estableix a través de l'Oficina de Drets Fonamentals, és un **mecanisme de queixa individual**. Aquest seria un procediment que poden engegar aquelles persones que es vegin directament afectades per les operacions i accions del personal de Frontex, en matèria de drets fonamentals. Aquest instrument ja existia amb la normativa anterior (Reglament 2016/1624), però ha estat desenvolupada al nou Reglament 2019/1896. Una de les qüestions més destacables en relació amb la seva posada en pràctica és que, segons els informes anuals de l'Oficina de Drets Fonamentals de Frontex, malgrat un lleuger augment de presentació de queixes, des del 2018 fins al 2021, en total només 23 han estat admeses de les 79 que han arribat a l'Oficina (FRO Frontex, 2021. Informe anual, p. 26; FRO, Frontex. 2020, Informe anual, p. 15). Entre les causes d'inadmissibilitat de queixes el 2020 hi ha el fet que l'activitat denunciada no es correspongués amb una activitat de Frontex o que el personal denunciat no formés part de la plantilla. Aquesta dada resulta destacable en tant que Frontex, per definició, opera en coordinació amb altres equips, com ara les autoritats guardacostes nacionals, com ja s'ha comentat. Això vol dir que, a través dels mecanismes de queixa individual no podem denunciar agents que participen en les accions de Frontex?

Hi ha expertes que consideren que s'ha de fer una lectura àmplia del personal estatutari de Frontex, ja que, precisament per la seva forma d'operar, els guardacostes desplegats pels Estats membre, també s'haurien de considerar agents de Frontex si aquests actuen sota el comandament de l'Agència (Gkliati,

2022: 185). En qualsevol cas, es podria preguntar: van els agents de Frontex deguda i suficientment identificats per poder fer les denúncies cap a ells?

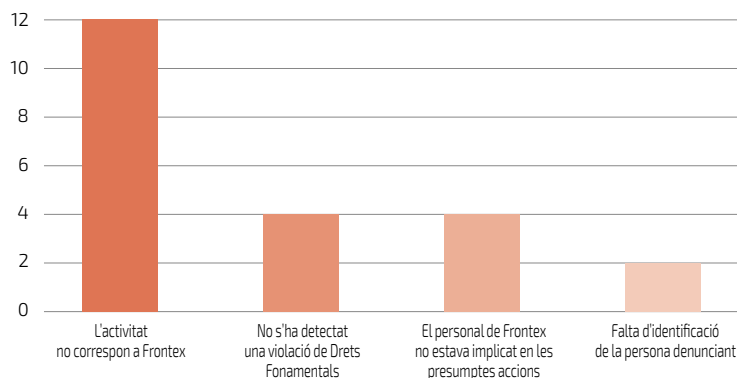
A més, l'Agència també es pot considerar jurídica-ment responsable només per haver contribuït a un acte, encara que no se li atribueixi directament. En aquest cas, estariem parlant de responsabilitat indirecta per ajudar a col·laborar en una infracció, per tenir coneixement o control de l'acte o les circumstàncies quan, a més, té l'obligació de supervisar les operacions (Gkliati, 2022: 184). D'aquesta manera, tindria cabuda la queixa d'una víctima quan es tracta d'un dany causat per l'omissió de Frontex en la supervisió de l'acte? Segons la normativa vigent, les denúncies també es poden presentar en relació amb la manca d'actuació dels funcionaris de Frontex o dels Estats membres (Gkliati i altres., 2020: 53), però, sembla que l'acceptació d'aquestes queixes està supeditada al tipus d'activitat que es denunciï segons les funcions de Frontex. Aquest criteri sembla entrar en contradicció amb la responsabilitat que hem esmentat prèviament, i posa en dubte, tant l'eficàcia d'aquest instrument de queixa individual, com el SIR, comentat al punt anterior (Serious Incident Report).

Fòrum Consultiu (CF, per les sigles en anglès), encarregat de proveir suport a l'Oficina de Drets Fonamentals en l'assessorament independent en matèria de Drets Fonamentals. En virtut de l'article 109. 2 (h) Reglament 2019/1896, l'Oficina de Drets Fonamentals s'ocupa de nomenar i assumir les tasques de la secretaria d'aquest Fòrum Consultiu. El 2021, estava format per 14 organitzacions que oferien el seu assessorament de manera voluntària. Entre elles s'inclouen dues agències europees, cinc organitzacions internacionals (com ACNUR, l'Organització Internacional per a les Migracions o l'ACNUDH) i set organitzacions de la societat civil (entre les quals Amnistia Internacional, Save

the Children i la Creu Roja) (CF, Ninth Consultative Forum Annual Report 2021, pàg. 22). Aquest òrgan es pot consultar sobre qualsevol assumpte relacionat amb els drets fonamentals, inclosos "el desenvolupament i l'aplicació de l'estratègia en matèria de drets fonamentals, el funcionament del mecanisme de denúncia, els codis de conducta i la matèria comuna de la formació" (Frontex, 2022; Informe Anual FRO 2021: 33). Entre les seves intervencions recents podem destacar el seguiment d'intervenció d'emergència fronterera de Frontex a Lituània, a la frontera amb Bielorrússia, on el cos permanent de l'Agència va fer servir armes per primera vegada durant una patrulla. Aquesta operació va posar en dubte, una vegada més, els mecanismes de Frontex en matèria de protecció de drets humans, ja que es van registrar retorns i expulsions en el marc de denúncies d'incidents greus (SIR). Així mateix, el CF ha participat en la millora del procediment operacional per a la tramitació del SIR (a dalt esmentat), així com en l'emissió de recomanacions de millora per al procediment del Mecanisme de Supervisió, en què aprofundirem a continuació (Frontex, 2022f; Ninth Consultative Forum Annual Report 2021: 14-15).

Mecanisme de Supervisió, creat específicament per al seguiment de l'aplicació de l'ús de la força per part del personal estatutari de l'Agència (art. 55 a Reglament 2019/1896). Per primera vegada, el cos estatutari de l'Agència pot exercir poders executius, inclosos l'ús de la força, sota el comandament i control de l'Estat Membre o tercer país d'acollida (Frontex, 2021e; Fundamental Rights Officer Annual Report 2020: 6). Cal destacar que el procediment relatiu al mecanisme de supervisió de l'ús de la força no va entrar en vigor fins al 2021, després que l'Oficina de Drets Fonamentals, a través del Fòrum Consultiu, recomanés desenvolupar un procediment específic per poder monitoritzar l'aplicació de l'ús de la força (*Management Board decision 7/2021 of 20 January 2021 establishing a super-*

Gràfic 5. Causes d'inadmissió de denúncies presentades per particulars davant de l'oficina de Drets Fonamentals el 2020

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Informe anual del 2020 de l'Oficina de Drets Fonamentals de Frontex

visory mechanism to monitor the application of the provisions on the use of force by statutory staff of the European Border and Coast Guard Standing Corps⁸). L'aplicació del mecanisme de supervisió no entra en contradicció amb el procediment de denúncia d'incidents greus (SIR), per la qual cosa poden ser dos procediments que funcionin en paral·lel (Frontex, 2021f; Management Board decision 7/2021: Art. 3). És a dir que, encara que el Fòrum Consultiu monitoregi l'ús de la força per part dels agents de Frontex en les operacions, els agents poden, igualment, denunciar accions, si ho consideren oportú.

El paper de l'Oficina de Drets Fonamentals pel que fa al mecanisme de supervisió és garantir que els incidents que impliquin l'ús de la força s'investiguin exhaustivament de conformitat amb l'article 109(2)(b) del Reglament 2019/1896 i que els resultats de les investigacions esmentades es transmetin al Director Executiu, al Fòrum Consultiu i al Consell d'Administració de Frontex. De moment, no tenim informació específica sobre els resultats de la monitorització d'aquest mecanisme. A més, com veurem als propers apartats, s'han succeït nombrosos escàndols i acusacions de vulneració de drets humans de persones desplaçades per part d'agents de l'Agència. Moltes entitats socials s'han mobilitzat per portar aquestes denúncies davant de tribunals i altres organismes encarregats d'exigir responsabilitats a Frontex. No obstant això, en vista dels resultats d'aquests procediments i de l'alt grau d'impunitat, cal preguntar-se si realment són mecanismes efectius per a la rendició de comptes d'una Agència les funcions i el mandat dels quals en matèria de política exterior europea van en augment, atribuint-li cada vegada més autonomia operativa, inclús en l'ús d'armes de foc.

2.2 LIMITACIONS, IMPUNITAT I DENÚNCIES

L'Oficina de Drets Fonamentals (FRO) reconeix al seu informe anual les limitacions que es troba a l'hora d'executar el seu mandat. Segons els resultats presentats, la supervisió del compliment de drets fonamentals sobre terreny s'enfronta a reptes diversos.

Principalment, l'Oficina troba dificultats per accedir a totes les àrees i activitats exercides per l'Agència. Així mateix, afirma que disposa d'accés insuficient a documents operacionals de l'Agència necessaris per assessorar les seves activitats des del punt de vista dels drets fonamentals. També expressa la impossibilitat d'entrevistar-se amb les persones migrants i amb el personal de Frontex situat a determinades

àrees operacionals sense la presència d'autoritats nacionals (Frontex, 2022; FRO Informe Anual 2021: 10). Algunes mancances també han estat manifestades en investigacions realitzades pel Defensor del Poble Europeu, incloent observacions com l'ímfim nombre de reclamacions presentades davant la FRO, la manca de transparència, la manca de cooperació entre la FRO i les autoritats nacionals dels Estats membre i el retard en la contractació (exigida pel Reglament 2019/1896) de 40 Observadors de Drets Fonamentals (European Parliament Scrutiny of Frontex, p. 3). En aquest sentit, cal destacar que el 2021 l'oficina només comptava amb 20 observadors (FRO Frontex, Informe Anual 2021, p. 39). El 2021, va contractar únicament tres observadors per ocupar-se de monitoritzar les operacions de retorn en què Frontex participava i van haver de supervisar-ne 18 (Frontex, FRO Informe Anual 2021, p. 19).

D'altra banda, l'oficina també reconeix mancances del Mecanisme de Queixes Individuals en alguns aeroports, particularment pel que fa a la facilitació d'informació sobre la seva existència i el seu funcionament. En aquest sentit, destaca la manca de visibilitat i, per tant, el reduït coneixement per part de la ciutadania potencialment víctima de vulneracions de drets. Resulta alarmant que la mateixa oficina detecti deficiències procedimentals tan bàsiques com la difusió de l'instrument de denúncia, cosa que denota una clara manca de transparència que contribueix, en qualsevol cas, a la impunitat de l'Agència i a la desprotecció de les persones migrants. En aquesta línia, el Fòrum Consultiu de Drets Fonamentals també ha subratllat la necessitat d'enfortir les cures especials cap a famílies amb menors per assegurar la garantia dels seus drets en virtut de l'interès superior del menor (Frontex, 2022f; Ninth Consultative Forum Annual Report 2021: 42). De la mateixa manera, això denota una enorme falta de diligència, en aquest cas cap a col·lectius vulnerables, la qual cosa podria establir les bases per incórrer en vulneracions de drets humans i actuacions discriminatòries de manera sistemàtica.

Hem de tenir en compte que totes aquestes mancances afecten el funcionament de la FRO i, sobretot, dificulten encara més la garantia del respecte dels drets humans en el marc de la seva activitat. Cal destacar que Frontex és responsable política, administrativa i jurídicament, davant de diferents òrgans (vegeu taula 3) i, a més, els grups d'interès, les ONG, la ciutadania, les parts interessades i el públic en general li poden exigir responsabilitats (Parlament Europeu 2022b: 2).

En els darrers anys, s'han dut a terme algunes investigacions sobre l'actuació de Frontex des d'alguns dels òrgans davant dels quals ha de respondre. El 2021, per exemple, el TCE va emetre el seu informe espe-

8. "Decisió 7/2021 del Consell d'Administració del 20 de gener de 2021 per la qual s'estableix un mecanisme de supervisió per controlar l'aplicació de disposicions sobre l'ús de la força per part del personal estatutari del Cos Permanent de la Guardia Europea de Fronteres i Costes".

cial núm. 08/2021 titulat *Frontex's support to external border management: not sufficiently effective to date* (El suport de Frontex a la gestió de les fronteres exteriors: insuficientment efectiu fins ara). Tot i això, aquest document no va abordar el tema dels drets humans, la qual cosa va ser contestada per la Comissió del Parlament Europeu de Llibertats Civils, Justícia i Assumptes d'Interior, que va sol·licitar al TCE realitzar en el futur una auditoria específicament orientada a analitzar el tema dels drets humans (Parlament Europeu, 2022: 3).

D'altra banda, s'han iniciat també diverses accions legals contra l'activitat de l'Agència. Entre el 2019 i el 2021 es van realitzar dues comunicacions davant la Cort Penal Internacional perquè la fiscalia investigui possibles crims contra la humanitat. La primera, va fer una crida a investigar presumptes atacs sistemàtics causats des dels acords de contenció de la migració entre la UE i Turquia (2016), a mans de Grècia juntament amb el personal de Frontex cap a la població refugiada, especialment cap a persones vulnerables (SJAC, 2021). La segona comunicació seguia la mateixa línia fent una crida a investigar l'actuació dels Estats membre en el marc d'una política premeditada orientada a frenar els fluxos migratoris procedents d'Àfrica (Parlament Europeu, 2022: 3). La fiscalia de la CPI encara no ha iniciat investigacions dels casos.

El 2021 també es van portar, per primera vegada a la història, davant el Tribunal de Justícia de la UE (TJUE), dues demandes similars contra Frontex. Els demandants hi allegaven l'atac sistemàtic cap a la població refugiada derivat de les polítiques migratòries europees. També denunciaven la incapacitat de l'Agència per complir la Carta de Drets Fonamentals de la UE i la vulneració dels seus drets com a resultat del retorn il·legal, les expulsions col·lectives i la denegació del dret a la sol·licitud d'asil (Parlament Europeu, 2022: 3-4). L'abril del 2022, el TJUE va declarar el recurs inadmissible en considerar que Frontex havia actuat d'acord

amb la legalitat vigent i en no veure la seva implicació en la vulneració de drets allegats per les víctimes.⁹ Posteriorment s'han portat dos casos més davant del TJUE per mala praxi en operacions de retorn, per presumptes violacions de la Carta de Drets Fonamentals de la UE, entre d'altres.¹⁰ Tots dos casos estan encara sense resoldre.

Finalment, i sumat a tot això, la rendició de comptes a Frontex per la seva vulneració de drets fonamentals, no és efectiva, per diversos motius. Un d'ells és que els drets no s'estan situant al centre de les investigacions (vegeu l'informe especial núm. 08/2021 del TCE abans esmentat). Un altre és que la naturalesa de Frontex com a Agència Europea de la Guàrdia de Fronteres i Costes genera molts dubtes jurídics que deriven en una divisió d'opinions en relació amb la seva responsabilitat, sobretot al voltant de les operacions de retorn. Hi ha veus expertes que consideren que la composició i estructura de Frontex permeten als possibles responsables donar-ne la culpa els uns als altres sense que ningú acabi sent demostrat culpable. Mentrestant, les víctimes continuen sense ser reparades. Altres expertes creuen que, en tot cas, la praxi de Frontex comportaria una "responsabilitat derivada de la UE" i, per tant, són els Estats o la pròpia UE qui hauria de respondre pels danys causats (European Parliament Scrutiny of Frontex, Parlament Europeu, 2022, p.4). Si entrem en detall, observem que els agents que participen en les operacions conjuntes estan subjectes a la legislació civil i penal de l'Estat membre que acull l'operació (Mariana Gkliati 2020: 45). Quan ens referim a la responsabilitat pròpia de Frontex com a agència, esdevé molt més complicada començant pel fet que és competència exclusiva del TJUE i, per tant, els tribunals nacionals no poden entrar a avaluar la seva responsabilitat jurídica (Mariana Gkliati 2020: 45). De manera que, tot i que la capacitat d'intervenir i actuar autònomament de Frontex

9. Caso T-282/21 SS y ST v Frontex

10. T-600/21 WS and Others v Frontex; T-136/22 Hamoudi v Frontex

Taula 3. Òrgans davant dels quals Frontex ha de respondre segons els diferents tipus de responsabilitat

Tipus de responsabilitat	Òrgan davant del qual respon
Política	■ Parlament Europeu ■ Parlaments nacionals de la UE
Administrativa	■ Parlament i Consell de la UE (autoritzen el seu pressupost i aproven la gestió de l'execució pressupostària) ■ Tribunal de Comptes Europeu (TCE) (ens facultat per auditar) ■ Oficina Europea de Lluita contra el Fraude (OLAF) i Defensor del Poble Europeu (tenen competències de control en el marc dels seus respectius àmbits) ■ Consell d'Administració de Frontex (té autoritat disciplinària sobre el Director Executiu de Frontex)
Jurídica	■ Davant els jutjats i tribunals

Font: Elaboració pròpia a partir del document European Parliament Scrutiny of Frontex (EU Parliament, 2022)

ha augmentat significativament en els darrers quatre anys, el seu impacte negatiu en els drets humans ha crescut proporcionalment mentre que els mecanismes de prevenció de riscos i de rendició de comptes segueixen sent encara insuficients o encara més, si és possible.

En conclusió, el mandat i les competències de Frontex han estat considerablement ampliades i se l'ha dotat de més autonomia per prendre determinades decisions. Aquestes prerrogatives incrementen també el risc que Frontex, en el marc de les seves funcions, vulneri els drets fonamentals amb més freqüència. Per pal·liar aquest risc, s'ha creat l'Oficina de Drets Fonamentals i, amb aquesta, una sèrie de mecanis-

mes orientats a avaluar, controlar i atendre violacions eventuais de drets causades durant l'activitat de Frontex i pel seu personal. Tot i això, també hem comprovat que no hi ha una supervisió prou efectiva d'aquestes violacions a causa de la manca de personal i la manca de pressupost. Així mateix, els mecanismes de denúncia individual estan poc accessibles a les potencials víctimes, de manera que aquestes no poden denunciar àgilment els danys patits, la qual cosa en dificulta la identificació en tant que víctimes i, per tant, ser degudament reparades. És més, el mateix Consell de la UE ha reconegut els reptes derivats del nou mandat de Frontex i la necessitat de crear un sistema d'avaluació de riscos (European Parliament Scrutiny of Frontex, Parlament Europeu, 2022, p.3).

3. ACTIVITAT OPERACIONAL DE FRONTEX 2019-2022

3.1 REFORÇAMENT I EXPANSIONISME EN LES OPERACIONS DE FRONTEX

A continuació, fem un resum sobre les principals activitats que ha estat duent a terme Frontex en els darrers anys, seguint el treball començat a l'informe publicat el 2018. Cal assenyalar que els documents publicats per l'Agència sobre les seves operacions han canviat de manera notable des del 2018, i que cada any difereixen respecte a la informació que aporten. Amb tot, hem extret algunes de les operacions més assenyalades que s'han realitzat en els darrers 4 anys.

El 2019 destaca que es llança la primera operació en un país extern a la UE, a Albània. Fins aleshores tercers països participaven o col·laboraven en operacions de Frontex, però aquesta serà la primera operació desplegada per Frontex en un tercer país amb mitjans i recursos europeus, amb agents i cotxes patrulla. La fi serà el control transfronterer de contraban, armes i

detecció de persones migrants. Constitueix la mostra de com la Unió Europea expandeix els límits fronterers més enllà del seu territori. També es realitza la prova pilot de l'Aeroestat un sistema de vídeo vigilància aèria, amb sensors, càmeres termals i altres tecnologies, que es desplega conjuntament amb els cossos de seguretat grecs. Aquest any les operacions de Frontex retornen a 15.850 persones, l'informe publicat no ofereix detalls de les raons ni de la destinació a què han estat retornades aquestes persones (Frontex, 2019b).

El 2020 destaca que al maig s'aprova una intervenció ràpida a sol·licitud de Grècia per al control de l'arribada de persones migrades a les fronteres. A més, va coordinar 232 operacions de retorn (Frontex 2020:31). També aquest any per primera vegada recolza els Estats membres en els anomenats "retorns voluntaris", encara que molts d'aquests retorns van amb una ordre d'expulsió del país en qüestió. Aquest mateix any, marcat per la crisi de covid-19, va fer que Frontex creés una Cèl·lula de Crisi Covid, per controlar i monitoritzar la situació sanitària a les fronteres (Frontex, 2020).

El 2021 es despleguen dues operacions d'intervenció ràpida (RABIT), una a Lituània i una altra a Letònia a causa de l'arribada de persones migrades a les fronteres amb Bielorússia i les tensions creixents amb aquest país. Aquest any destaquen les arribades a les illes Canàries que són superiors als 10 anys anteriors, segons dades de la mateixa Frontex, per això es creen quatre unitats mòbils a les illes i es despleguen més de 70 agents, principalment per al control de les migracions. Una situació semblant es va viure aquest any a Xipre on Frontex afirma haver doblat el suport operacional a causa de l'arribada de migrants. Aquest any s'han retornat 18.300 persones en el marc de les operacions de Frontex (Frontex, 2021a).

El 2022 es ratifica l'acord de col·laboració amb Moldàvia, un altre país extern a la UE. A l'estiu d'aquest any es faran operacions conjuntes amb Moldàvia, Albània, Sèrbia i Montenegro per al control dels fluxos migratoris. Aquest és l'any en què destaquen les mesures d'urgència aprovades per la Comissió Europea per tractar els desplaçaments forçats derivats de la invasió d'Ucraïna, en què aprofundirem més endavant. Aquest any es retornen 24.850 persones en el marc de les operacions de Frontex (Frontex, 2022b).

OPERACIONS CONJUNTES AMB L'OTAN A LA MEDITERRÀNIA

Fa dècades que la Unió Europea col·labora amb algunes missions de control i vigilància de les migracions conjuntament amb l'OTAN, com amb l'operació *Active Endeavour* desplegada a la Mediterrània des del 2001 per a la vigilància i el control del terrorisme. Aquesta operació també servia per informar els guardacostes grecs, sobre les màfies i els recorreguts dels fluxos migratoris. Davant l'augment dels fluxos migratoris el 2016, va canviar els seus objectius convertint-se en una operació de seguretat més àmplia anomenada *Sea Guardian* (OTAN, 2022), incorporant el control dels fluxos migratoris entre els seus fins (Sarantaki, 2019: 14). L'operació incloïa, en paraules de la llavors ministra de Defensa alemanya, Ursula von der Leyen, que l'acord amb Turquia preveia que les persones migrants, entre elles potencials demandants d'asil, trobades en aigües gregues fossin transferides a Turquia (Frelick, 2016; Sagener, 2016).

El febrer del 2016, a petició d'Alemanya, Grècia i Turquia, es va aprovar assistir a l'anomenada crisi de refugiats a les fronteres dels membres europeus de l'Aliança. D'aquesta manera, el desplegament militar de l'OTAN, *Maritime Group 2* (SNMG2), ha recolzat les operacions que ja s'estaven duent a terme al mar Egeu a través de Frontex, per tal de reforçar el reconeixement, control i vigilància del mar Egeu i ai-

gües internacionals (OTAN, 2016), en què Frontex i els guardes costaners turcs i grecs no tenen capacitat per actuar.

Aquesta operació de l'OTAN es compon de set vaixells militars de diferents membres de l'Aliança; FGS KARLSRUHE (Alemanya); RFA CARDIGAN BAY (Regne Unit); TCG BODRUM (Turquia); USNS GRAPPLE (Estats Units); HS AITTITOS (Grècia); HS KRATEOS (Grècia); HS PSARA (Grècia) (OTAN, 2016). És important destacar que mentre Frontex només pot deixar els vaixells de migrants a costes europees, en canvi, les operacions de l'OTAN permeten deixar aquests vaixells a terra d'un altre Estat membre de l'Aliança, com és el cas de Turquia. Una manera, si més no, evident, d'interceptar i desviar els fluxos migratoris fora dels països de la UE, que a més no garanteix la protecció de les persones migrades. Aquest és el cas de Turquia que, en la seva adhesió a la Convenció de Refugiats de 1951, exclou tots els no europeus de l'estatus de refugiats, cosa que no garanteix cap protecció a les persones que fugen de guerres com les de Síria o l'Iraq.

De l'anàlisi sobre les principals activitats dutes a terme per Frontex, podem concloure que es dona un continuïsmen respecte als anys anteriors. Els acords d'externalització per a la gestió fronterera no només augmenten, sinó que el paper de Frontex a països externs a la UE es reforça. També s'intensifica la col·laboració amb l'OTAN a la gestió fronterera europea, amb els problemes derivats per garantir la protecció dels drets humans. I se segueixen aprovant com en anys anteriors operacions d'intervenció ràpida (RABIT) per a la gestió dels fluxos migratoris. Finalment, i com ja s'ha analitzat anteriorment, se segueix reforçant el paper de Frontex a les operacions de retorn.

OPERACIONS A LA FRONTERA SUD, EL CAS DE L'ESTAT ESPANYOL

Com ja hem exposat, en el passat informe sobre Frontex publicat el 2019 vam analitzar els anys de l'Agència que van des de la seva creació el 2004 fins al 2018. Al seu moment trobem que, tres d'elles, Indalo, Heras i Minerva, es van realitzar conjuntament amb cossos de seguretat de l'Estat espanyol a la frontera sud per al control de la Mediterrània occidental i la ruta de les illes Canàries.

En els darrers informes publicats per Frontex hem pogut constatar que l'Estat espanyol no només realitza accions conjuntes a l'espai fronterer de la frontera sud, sinó que també lidera operacions de Frontex a altres països. Per tant, sembla que Espanya ha reforçat el seu rol en les operacions de Frontex els darrers anys.

A continuació, analitzem les principals operacions realitzades en el marc de Frontex per l'Estat espanyol des del darrer any analitzat en el nostre passat informe fins a les darreres dades publicades a la data de realització d'aquest informe.

OPERACIÓ EPN11 INDALO

Indalo és una operació que ja va aparèixer al nostre passat informe com una de les més destacades desenvolupades per l'Estat espanyol conjuntament amb Frontex, que és qui la finança. Actualment és una de les operacions més importants desenvolupades per Frontex (Frontex, 2021b). Es troba activa des del 2006, i des de llavors ha anat creixent de manera notable en nombre d'efectius i tipologia d'agents implicats. El 2018 Espanya comptava amb 69 oficials de Frontex desplegats en el marc d'aquesta operació, xifra que el 2021 augmenta a 257 (Frontex, 2021b). L'àrea d'operacions cobreix la zona de l'Estret de Gibraltar i el Mar d'Alborán (Guàrdia Civil, 2023). L'operació Indalo és liderada des dels seus inicis per la Guàrdia Civil en coordinació amb Frontex i hi participen cossos de seguretat de diversos països europeus.

A partir de l'1 de juny del 2019 s'incorporen per primera vegada mitjans navals i aeris de les Forces Armades espanyoles (Departament de Seguretat Nacional, 2019; Infodefensa, 2019). Principalment, realitzen tasques de vigilància mitjançant el desplegament de vaixells, helicòpters i efectius. En aquesta operació, actuen, per tant, l'Armada espanyola, la Policia Nacional, agents de Frontex i cossos de seguretat d'altres països europeus, així com altres autoritats que la Guàrdia Civil consideri necessàries. Cal destacar que, a Indalo, també intervé un altre exèrcit europeu en funcions de patrulla aèria, la Reial Força Aèria danesa (Defensa.com, 2022).

El Departament de Seguretat Nacional de l'Estat espanyol informa així de les funcions de l'operació Indalo:

[...] té entre les seves comeses combatre el tràfic il·legal de persones i accions relatives a la lluita contra el narcotràfic, la contaminació marítima, la pesca il·legal i el crim transfronterer en general (Departament de Seguretat Nacional, 2019).

Pel que fa al pressupost d'aquest tipus d'operacions, la veritat és que hi ha poca transparència sobre el cost de cadascuna de les operacions de Frontex. El 2018, gràcies a una pregunta feta a la Comissió Europea,¹² sabem que el cost d'Indalo va ser de 18.169.390 euros, mentre que el 2017 el cost va ser de 8.312.421 euros (Comissió Europea, 2019). Es tracta d'una pujada d'un

118,5%, i podem estimar que quatre anys després i amb els fluxos migratoris en augment, el pressupost també hagi augmentat de forma considerable.

OPERACIÓ EPN MINERVA

L'operació Minerva es duu a terme des del 2006 per proveir l'Estat espanyol amb un reforç de control fronterer mitjançant el desplegament d'agents de Frontex, un total de 125 agents el 2022, i es desenvolupa principalment els mesos d'estiu, de juliol a setembre (Frontex, 2018). En aquest cas és liderada per la Policia Nacional espanyola i coordinada per Frontex, i es desenvolupa als ports d'Algeciras, Tarifa i Ceuta (Frontex, 2022c). Segons la mateixa pregunta realitzada a la Comissió Europea a què hem fet referència a l'operació Indalo, el cost de Minerva s'estima en 990.957 euros, el 2019, i 835.340 euros el 2017. Per tant, sembla una operació que no s'amplia de manera notable any rere any.

OPERACIÓ EPN HERA

L'operació Hera es desenvolupa des del 2006 a la zona de les Canàries i la costa d'Àfrica occidental; Mauritània; Senegal i Cap Verd, i ha passat per diverses fases (Hera I, Hera II, Hera III) fins a consolidar-se com una operació que es repeteix cada any, normalment els mesos d'agost a desembre. Segons el Departament de Seguretat Nacional espanyol, l'operació té com a objectiu principal:

[...] evitar l'entrada irregular d'immigrants per via marítima a la Unió Europea, assegurar la vida humana al mar, identificar els immigrants irregulars per repatriar-los i obtenir informació d'interès per a la lluita contra les xarxes que promouen la immigració clandestina. També perseguirà altres activitats il·lícites, especialment les relacionades amb la delinqüència organitzada transnacional, les drogues, els abocaments i la pesca il·legal (Departament de Seguretat Nacional, 2016).

Per la mateixa pregunta a la Comissió a què hem fet referència anteriorment, sabem que el 2018 el cost d'aquesta operació va ser de 1.278.814 el 2018 i de 834.770 el 2017, fet que suposa un augment pressupostari del 153%.

El 2020, el govern espanyol i Frontex van acordar reforçar conjuntament la ruta canària a través de l'operació Hera. En aquesta ruta la pressió ha augmentat de forma considerable a causa de l'augment dels controls per part del Marroc a la ruta del Mediterrani occidental (Martín, 2020). Aquest desplegament també inclou el treball amb els països de trànsit, com Mauritània i el Senegal, mitjançant el reforç dels cossos de seguretat presents en aquests països (La Moncloa, 2021). Davant la perspectiva d'un reforçament de la

11. European Patrol Network
12. Question E-006193/2018

ruta canària i l'augment del pressupost conegut dels anys 2017 al 2018, és possible preveure que es tracta d'una operació en creixement potencial.

Pel que fa als resultats d'aquestes operacions, la mateixa pregunta a la Comissió incloïa una petició d'informació sobre les persones detingudes en el marc de les operacions que hem analitzat (Indalo, Minerva i Hera) des del 2011 al 2019. Tot i que la resposta aportada és força confusa ja que estableix una sèrie de categories per a les persones detingudes molt poc clares i que no inclouen explicació,¹³ ens pot donar una visió sobre els objectius i resultats d'aquestes operacions. Segons les dades aportades en aquesta resposta, des del 2011 al 2019 el nombre més gran de persones detingudes correspon a la categoria "migrant irregular" amb un total de 94.106 persones detingudes. La categoria següent seria la de "aspirant a migrant" amb 19.733 persones detingudes, encara que desconexim a quin perfil de persona es refereix exactament aquesta categoria i quina és la diferència respecte a la de "migrant irregular". Pel que fa a la persecució de les màfies, s'han aturat 527 "facilitadors" i 1 traficant de persones (Comissió Europea, 2019).

A més de les tres principals operacions Indalo, Minerva i Hera, es manté també de manera estable l'operació Focal Points, una aposta de Frontex per desplegar, de manera permanent en punts de control de membres europeus i tercers països, agents de suport de control i vigilància fronterera (Comissió Europea, 2023a). Ja vam apuntar a l'informe anterior que aquesta operació respon a una política d'externalització de la gestió fronterera.

En conclusió, es mantenen i es reforcen les principals operacions conjuntes de Frontex amb una durada de més de 15 anys, amb un fort rol de lideratge per part de l'Estat espanyol, que compta amb un augment en suport econòmic i de recursos humans per part de Frontex.

EL ROL DE L'ESTAT ESPANYOL A L'EXTERNALITZACIÓ FRONTERERA A TERCERS PAÏSOS

L'Estat espanyol aplica la política d'externalització per a la gestió de les fronteres, apostant també de manera activa per aquesta mesura. El març d'aquest mateix any, 2023, el ministre d'Interior, Grande-Marsk, va demanar al nou director executiu de Frontex,

Hans Leijtens, un impuls més gran en la cooperació de l'Agència Europea de la Guàrdia de Fronteres i Costes amb els països africans per controlar els fluxos de desplaçats (La Moncloa, 2023).

Pels informes d'activitat de Frontex, tot i que són molt deficients quant a la informació que aporten, com ja s'ha comentat, sabem que l'Estat espanyol ha liderat operacions conjuntes de Frontex a tercers països. Per exemple, el 2019, en el marc de la Joint Action Days¹⁴ va liderar la JAD Western Balkans i al llarg de l'any ha participat en 12 operacions conjuntes, darrere d'Itàlia (14) i França (13) i equiparant-se a Estònia, Bulgària, Letònia i Portugal que van participar també en 12 operacions (Frontex, 2019: 12b).

Des del 2020, es dona un desplegament d'efectius de la Guàrdia Civil i de la Policia Nacional a Mauritània. Per això la Guàrdia Civil ha desplegat un avió del Servei Aeri (SAER), que disposa de potents sensors per detectar els 'cayucos' que surten de les costes mauritanes. Així mateix, Frontex ha donat suport amb dos equips de personal per acabar amb les sortides de Mauritània fins a les Canàries (Defensa.com, 2023). Arran d'aquesta intervenció, el mateix govern de Mauritània negocia amb Frontex un acord de cooperació (La Moncloa, 2022). Cal tenir en compte que Mauritània ja acull gairebé 70.000 persones desplaçades conseqüència de la situació de violència que es viu a Mali i moltes altres persones d'altres conflictes d'Àfrica, com ara la República Centreafricana o la República Democràtica del Congo (UNHCR, 2022). A més, és un país que, segons Human Rights Watch, presenta diverses vulneracions de drets, i on, malgrat la seva abolició, encara hi ha formes d'esclavatge, amb el 2,4% de la població vivint en aquesta situació. També presenta serioses deficiències de protecció dels drets de les dones i de la comunitat LGBTI, a les quals encara es condemna amb pena de mort (Human Rights Watch, 2020). És a dir, les persones desplaçades per la força que s'està evitant que surtin dels països en trànsit, poden quedar atrapades a zones on segueixin vivint un cicle de violència greu, amb la complicitat dels governs europeus.

3.2 EL CAS D'UCRAÏNA, UNA OPERATIVA FRONTERERA ESBIAIXADA

A la data de redacció d'aquest informe, ha passat més d'un any des de la invasió russa d'Ucraïna, i més de nou des de l'esclat del conflicte entre tots dos països, cosa que ha produït un augment de persones desplaçades a tot el món. No obstant això, mentre que el creixement mitjà anual estimat era de dos milions de persones desplaçades per la força, una xifra ja de

13. Les categories en què es distribueix la informació són les següents: "Rol de la persona; persona dissuadida; facilitador (traficant de persones); FTF; migrant irregular; migrant irregular facilitat; uns altres; sobrestada; víctima potencial de tràfic de persones; denegació d'entrada; contrabandista de mercaderies; traficant d'éssers humans; menor no acompanyat; futur immigrant.

14. Operacions conjuntes que s'activen per a dies concrets.

per si impactant, en els sis primers mesos del 2022, només la població ucraïnesa desplaçada havia augmentat en 5,4 milions. Segons dades d'ACNUR, a finals del 2021 es van superar els 89 milions de persones desplaçades per la força a tot el món (ACNUR, 2023), mentre que les seves estimacions per al primer semestre del 2022 apunten a 103 milions (ACNUR, 2022), és a dir, un augment de més de 10 milions de persones en un sol any. Tot i això, i com veurem, aquest enorme augment no es deu només a l'evolució del conflicte a Ucraïna, sinó també a altres factors com, per exemple, el reforç polític dels talibans a l'Afganistan després de 20 anys d'invasió.

En aquest context, resulta interessant analitzar les maneres en què els membres de la Unió Europea han decidit donar resposta a la situació, inclòs el paper de Frontex en aquesta onada de persones desplaçades per la força.

Poc després d'haver començat la invasió russa, el març del 2022, la Comissió Europea aprova dues mesures d'urgència; la reactivació de la "Directiva de protecció temporal" (Council Directive 2001/55/EC)¹⁵ (Official Journal of the European Union, 2022), però per al cas específic d'Ucraïna; i l'enviament d'agents de Frontex en suport a les fronteres moldaves, per on fugen la majoria de persones desplaçades per la guerra. L'acord va ser aprovat en temps rècord (Consell Europeu, 2022). Aquest fet representa una mostra de com en moments crítics la Unió Europea té els mitjans i les capacitats per aprovar mesures de suport a les persones desplaçades per força. De fet, la presidenta de la Comissió, Ursula von der Leyen, va afirmar:

Europa és a l'alçada de les persones necessitades de protecció. Tots els que fugen de les bombes de Putin són benvinguts a Europa. Oferirem protecció a les persones que busquen refugi i ajudarem els qui busquen una llar segura (Comissió Europea, 2022).

La reactivació de la Directiva sobre protecció temporal es va concebre el 2001 específicament per oferir protecció immediata a les persones desplaçades evitant els complicats sistemes d'asil dels Estats membres. La reactivació de la directiva per al cas ucraïnès es va aprovar el 4 de març del 2022, una setmana després de la invasió. S'hi inclou un repartiment més equitatiu entre els països europeus per a l'acolliment de persones desplaçades i una "plataforma de solidaritat" coordinada per la Comissió, on els Estats puguin intercanviar informació de manera àgil sobre la capacitat d'acollida. Les mesures aprovades inclo-

uen aspectes rellevants per poder oferir una acollida digna com; drets de residència, accés a habitatge, assistència mèdica, dret a tutela en menors, accés a educació. És a dir, és una eina de la qual la Comissió Europea hagués pogut recórrer a casos de desplaçaments derivats de guerres tan brutals com la de Síria, Líbia o l'Afganistan, per citar-ne només algunes.

La Directiva també té més suport d'altres organismes i agències, com és el cas de Frontex. En aquest sentit, l'Agència va activar un mecanisme de resposta a les crisis i va crear un equip especialitzat que treballa 24/7 per proporcionar supervisió i informació sobre l'estat als passos fronterers, de les persones refugiades i garantir i facilitar els corredors per a evacuacions. Per això, Frontex ha mobilitzat amb aquestes funcions els ja 500 agents que tenia desplegats a la frontera oriental europea, als quals n'ha sumat 350 per actuar també en tercers països que poden estar rebent més persones desplaçades, com és el cas de Moldàvia (Frontex, 2022d, 2023c).

A nivell econòmic Frontex va signar, el gener del 2023, un acord amb el Servei Estatal de Guàrdia de Fronteres ucraïnès, una subvenció per valor de 12 milions d'euros, en què inclouen equips, uniformes, generadors i vehicles de patrulla entre altres materials.

Un aspecte molt important a l'hora d'analitzar el procés de seguretat fronterera de la UE és el de la narrativa emprada. En aquest sentit, i encara que supera els objectius d'aquest informe, cal destacar les diferències en el llenguatge utilitzades per a segons els casos. Per exemple, en un comunicat de premsa del Consell Europeu, de data propera a la invasió d'Ucraïna titulat "La UE celebra un acord amb Macedònia del Nord sobre la cooperació amb Frontex" (Consell Europeu, 2023), se n'estableixen les característiques cooperació i s'utilitzen els termes següents per referir-se a la gestió fronterera:

[...] Frontex podrà prestar assistència a Macedònia del Nord en les seves actuacions de gestió dels fluxos migratoris i de lluita contra la immigració il·legal i contra la delinqüència transfronterera. El reforç dels controls a les fronteres de Macedònia del Nord contribuirà a seguir millorant la seguretat a les fronteres exteriors de la UE. (Consell Europeu, 2023).

Es parla amb termes com "fluxos migratoris", "immigració il·legal", "delinqüència transfronterera" i "seguretat". És pertinent assenyalar que Macedònia forma part de la denominada "ruta dels Balcans", una de les més utilitzades per les persones que fugen de guerres com les de Síria, l'Afganistan i l'Iraq, amb dret a ser reconegudes com a refugiades i que els sigui concedit l'asil.

15. El document "Establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection", es troba disponible a <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022D0382>

En canvi, si prenem com a exemple una altra comunicació de dates properes, com pot ser una notícia de la pàgina web de Frontex referint-se a Ucraïna, s'utilitzen termes com "Frontex dóna suport a Ucraïna", "flux de refugiats", "facilitació de passos fronterers i corredors d'evacuació" (Frontex, 2023c).

L'ús del llenguatge no és imparcial i respon a determinats objectius. Per descomptat que el llenguatge acollidor de les persones que fugen d'Ucraïna és adequat, per això precisament, resulta més denunciablable el llenguatge securitari que s'empra per a la resta de persones que busquen arribar a la UE fugint d'altres guerres. Parlem d'una qüestió molt important si la Unió Europea pretén comprometre's amb la protecció de la vida més enllà de declaracions estètiques. L'Organització Internacional de les Migracions ha detectat més de 29.000 morts a les rutes migratòries cap a la Unió Europea només des del 2014, sent persones de nacionalitat sirianes, amb un 35% del total de la població del país desplaçada, les víctimes més grans (ACNUR, 2022; OIM, 2022). A això se suma les més de 250 persones que han mort el 2021 i el 2022 durant suposades expulsions forçoses per part de les

autoritats europees. Aquestes dades són estimacions, ja que moltes persones moren de manera invisible de camí a la UE, cosa que ens impedeix conèixer la magnitud real de la situació.

Per descomptat, el cas d'Ucraïna és un exemple de bones pràctiques per part de la Unió Europea, i ja no de bones pràctiques, sinó de compliment de les obligacions d'acord amb la Convenció sobre l'Estatut dels Refugiats, i altres regulacions internacionals i nacionals.¹⁶ Tot i això, els biaixos observats i analitzats respecte a les mesures per acollir persones que fugen de diferents guerres resulten greus, i representen una advertència sobre els mètodes que estan emprant els Estats membre i la Comissió Europea per tractar els fluxos migratoris. El cas d'Ucraïna demostra que, vuit anys després del major emmurallament fronterer dut a terme pels Estats membre de la UE (sis murs en un any construïts per motius migratoris), era i és, realment possible acollir les persones que fugen de la guerra si hi ha voluntat per fer-ho.

16. Tots els Estats membres de la UE són part tant de la Convenció del 1951 com del Protocol del 1967 sobre l'Estatut dels Refugiats.

4. VULNERACIÓ DE DRETS I IMPUNITAT A FRONTEX

4.1 MÉS VULNERACIONS, MÉS IMPUNITAT

Frontex, com a agència de la Unió Europea, està obligada a dur a terme totes les operacions de conformitat amb la Carta dels Drets Fonamentals, el Conveni Europeu de Drets Humans i alguns tractats del dret internacional en relació amb la protecció dels drets de les persones migrants i refugiades.¹⁷ La carta dels drets humans obliga Frontex a no exposar ningú a abusos contra els drets humans, ja sigui directament o indirectament, i a prendre les mesures necessàries per protegir les persones dels maltractaments. El mandat mateix de Frontex, derivat del seu Reglament, exigeix que tot el personal desplegat en les seves operacions respecti els Drets Fonamentals (Drets Fonamentals Frontex, 2019).

El principal objectiu o tasca de Frontex és evitar els creuaments irregulars de les fronteres exteriors. Alhora, el seu mandat estableix clarament que cal actu-

ar amb ple respecte dels drets fonamentals (Frontex, 2019a). Igual que altres agències europees, en realitat, Frontex s'hauria de limitar a donar suport tècnic a la cooperació entre els Estats membres, però a la pràctica disposa d'un marge de maniobra molt ampli tant en la presa de decisions com en les intervencions operatives (Migreurop, 2012: 52-55). Aquest marge de maniobra i la manca de transparència, com apunta Statewatch (2022) i altres organitzacions, té greus conseqüències per als drets humans, com poden ser els acords de col·laboració amb països on estan documentades violacions de drets com Bielorússia, formació de guardacostes llibis, presa forçosa d'empremtes dactilars d'exiliats privats de llibertat als assentaments, o assessorament a les autoritats gregues sobre deportacions a Turquia. La transparència i la manca de responsabilitat jurídica sempre han estat punts cecs del mandat de l'Agència Europea de la Guàrdia de Fronteres i Costes (Amnistia Internacional, 2021a).

Frontex recorre a mitjans militars i tecnològics, per "protegir" la Unió Europea de l'anomenada migració "il·legal" i així fa anys que configura les polítiques migratòries de la UE. Des de l'ús de drons, passant per

17. Preàmbul Drets Fonamentals Frontex

helicòpters, satèl·lits, torres de vigilància, càmeres tèrmiques, sondes de CO2, detectors de ritme cardíac, geo-radars, fins a l'ús de dades biomètriques (Migreurop, 2021: 2), tots aquests mitjans estan sent utilitzats per allunyar civils desarmats que exerceixen el seu dret a la mobilitat.

Aquesta guerra declarada per la UE i Frontex als migrants no es limita a tot allò abans esmentat, sinó que fa ús de reconeixement facial i autenticació "intelligent" de documents, robòtica cognitiva. En un article de l'ONG Human Rights Watch (2022), es demostra com aquest ús de tecnologies intrusives i d'última generació amb fins repressius contribueixen a la deshumanització i la violència de les persones en mobilitat i especialment a refugiats que veuen vulnerats els seus drets. Així com el principi de transparència i el dret d'accés de les persones físiques als documents dels òrgans de la UE establert a l'article 15 del Tractat de Funcionament de la UE i a l'article 42 de la Carta dels Drets Fonamentals de la UE.

A més del que podem considerar un ús abusiu de la tecnologia, sovint es denuncia que les missions dutes a terme per Frontex, com veurem més endavant, exerceixen expulsions col·lectives prohibides per l'article 4 del Protocol 4 del Conveni Europeu de Drets Humans. L'expulsió col·lectiva només és possible si s'ha realitzat prèviament un examen individual de cada sol·licitud d'asil. És cert que és impossible conciliar el respecte del dret d'asil i el principi de no devolució, d'una banda, i les operacions d'expulsió col·lectiva, de l'altra. Això demostra que, per als demandants d'asil, els objectius de Frontex són contraris al dret d'asil i a tot allò que comporta, com ara el dret a un recurs efectiu, però també a un procediment i a un intèrpret.

Entre les operacions de Frontex, la vigilància aèria s'ha convertit en un dels pilars centrals de la seva estratègia, sobretot a la Mediterrània central, per evitar que els migrants i sol·licitants d'asil arribin a Europa amb vaixell. Això malgrat saber que aquestes operacions tenen com a conseqüència les devolucions de les persones migrants que posteriorment s'enfronten a abusos sistemàtics i generalitzats durant la seva detenció per part de les autoritats i les milícies, com passa, per exemple, a Líbia. Com hem vist, aquestes operacions de retorn han crescut en nombre i han arribat a suposar el 21% del total del pressupost de Frontex per al 2020. A més, Frontex ha adquirit mandat per executar les seves pròpies operacions de retorn.

Amb aquesta estratègia, la UE, a través de Frontex, intenta alliberar-se de les seves responsabilitats legals. Tot i això, en proporcionar informació a les autoritats líbies, entre d'altres, per interceptar les persones que escapen dels abusos que pateixen als seus pa-

ïsos d'origen o de trànsit, s'estan tornant còmplices d'aquests abusos. Tot això passa sabent que una vegada les persones migrades siguin capturades seran tornades a Líbia per enfrontar detencions arbitràries, violència i explotació. En un estudi realitzat per Human Rights Watch (2019a), exposen una anàlisi per veure la relació entre les intercepcions dutes a terme pels guardacostes libis i la presència de Frontex a la Mediterrània central. Per defensar-se, Frontex ha al·legat diverses vegades que la vigilància aèria permet salvar vides al mar (Consell Europeu, 2022a), una afirmació que contrasta amb les dades del mateix estudi que mostra que no hi ha una correlació entre la taxa de mortalitat i el temps de vol dels agents de Frontex (Human Rights Watch, 2022). Si realment la intenció fos salvar vides al mar o protegir les persones en perill, l'Agència europea informaria les organitzacions de salvament sobre els vaixells en perill i a més emetria alertes *Mayday* a tots els vaixells de la zona, cosa que no fa. Tot i això, gairebé un terç de les 32.400 persones capturades al mar per les forces líbies i obligades a tornar a Líbia el 2021 van ser interceptades gràcies a la informació recopilada per Frontex a través de la vigilància aèria (Der Spiegel, 2021). Això demostra la correlació entre la presència aèria de Frontex i les intercepcions de la Guàrdia Costanera de Líbia.

Organitzacions de drets humans com l'Alt Comissionat de Nacions Unides per als Drets Humans, Amnistia Internacional i Human Rights Watch han expressat la seva preocupació profunda per l'ús d'aquest tipus de vigilància aèria i per la manca de transparència i de rendició de comptes en relació amb les obligacions en matèria de drets fonamentals dels Estats membres que han encomanat a l'Agència la prestació d'aquests serveis. Els serveis de vigilància aèria prestats per l'Agència a les fronteres exteriors de la UE no han estat exempts de denúncies d'expulsions violentes contínuament documentades al llarg de molts anys, com a la frontera entre Croàcia i Bòsnia, el mar Egeu i el Mediterrani central (PorCausa, 2021: 17).

A l'hora d'analitzar la vulneració de drets humans en les actuacions de Frontex, és imprescindible esmentar l'activitat de l'Agència a Grècia, sent aquesta la més gran, amb gairebé 600 oficials que fan vigilància fronterera i ajuden a identificar i registrar les persones migrants. Els agents de Frontex han estat a la frontera terrestre d'Evros amb Turquia des del 2010, i al Mar Egeu com a part de l'Operació Mar Poseidón des del 2006. A més, Frontex va desplegar dues intervencions frontereres ràpides (RABIT) addicionals el març del 2020 després de l'arribada de desenes de milers de migrants a la frontera d'Evros després que Turquia declarés que ja no impediria els refugiats travessar la UE (Le Monde, 2020). Després d'aquesta declaració de Turquia, les autoritats gregues van implementar

obertament mesures abusives contra els possibles demandants d'asil. Aquestes inclouen la suspensió temporal de l'accés a l'asil, l'enjudiciament dels sol·licitants d'asil per entrada irregular i l'obligació de creuar de tornada per la força, impedit-los atracar i empenyent-los en embarcacions pneumàtiques cap a aigües turques, posant així en perill les seves vides. Tot i això, Frontex va seguir amb l'operació (RABIT). Després d'aquest desplegament d'agents per part de Frontex, el Fòrum Consultiu sobre drets fonamentals va sol·licitar informació a l'Agència, ja que va estimar que la suspensió del registre de sol·licitants d'asil per part de les autoritats gregues, juntament amb les devolucions no registrades, podrien donar lloc a la complicitat en violacions de drets fonamentals per part de Frontex. Diverses organitzacions membres del Fòrum Consultiu i altres organitzacions van denunciar diverses violacions dels drets humans per part de les forces gregues contra sol·licitants d'asil i migrants que intentaven creuar, inclòs l'ús excessiu de la força, pallisses, detencions il·legals i devolucions sistemàtiques a Turquia (Forum réfugiés, 2022).

Els dirigents de la Unió Europea, en comptes de condemnar i prendre mesures davant d'aquesta violació de drets dels refugiats a les portes d'Europa, van aplaudir els fets, amb el president del Consell Europeu elogiant els esforços grecs per protegir les fronteres d'Europa, mentre que la presidenta Von der Leyen de la Comissió Europea va qualificar Grècia d'"escut europeu" (Euronews, 2020). Pel que fa a l'Agència, va fer un comunicat informant el març del 2021 que Grècia o Frontex no havien comès cap delictes (Mediapart, 2022), malgrat la clara evidència del contrari. Tampoc va investigar altres abusos comesos per les autoritats gregues en àrees on opera Frontex, incloses les violentes devolucions a la frontera terrestre entre Grècia i Turquia. A més, hi ha un cas molt clar on, durant l'operació Poseidón, coordinada per Frontex a Grècia, el comandant d'una patrullera danesa va dir que després que la seva tripulació rescatés 33 persones d'una embarcació, la caserna general de l'operació, va ordenar a la seva tripulació que les posessin de nou al bot i "el remolquessin fora de les aigües gregues" (Laurie Tritschler, 2020). El mitjà alemany Der Spiegel va presentar un informe que demostrava que el mateix organisme de control de drets humans de Frontex considerava que les investigacions del consorci de mitjans de comunicació, inclòs Der Spiegel, sobre les devolucions del mar Egeu es basaven "en proves sòlides" (Giorgos Christides & Steffen Ludke, 2022). Tot i la gravetat de l'incident, l'Agència europea mai no va presentar un informe d'incident greu.

Les devolucions anteriorment esmentades al mar Egeu no són casos aïllats ja que el Fòrum Consultiu va mostrar la seva preocupació en relació als conti-

nus informes de devolucions esdevingudes de Croàcia a Bòsnia Hercegovina, la majoria acompanyats d'informes de violència i intimidació per part de la policia croata. Aquestes pràctiques van augmentar, sobretot, durant la pandèmia de COVID-19, malgrat les mesures d'emergència imposades a tota la regió per les autoritats. En aquest cas també, el Fòrum consultiu va denunciar les implicacions de Frontex a través de les activitats de vigilància aèria que condueixen a la detecció i la intercepció de migrants (Statewatch, 2022a).

L'ONG Human Rights Watch (2020) també ha documentat devolucions col·lectives sumàries sobre sol·licitants d'asil a la frontera amb Croàcia des del 2016, on els funcionaris fronterers van usar la força i la violència, colpejant les persones amb els punys i picant-les. Les autoritats croates han negat les acusacions de devolucions violentes i no van prendre mesures creïbles per aturar la pràctica, inclosa la manca de creació del mecanisme independent de monitorització de fronteres que va sol·licitar la Comissió Europea (Amnesty International, 2021). Després d'un requeriment de Human Rights Watch, el director de Frontex va confirmar en una carta (2019b) que l'Agència tenia un sistema de vigilància aèria des del juliol del 2018 a la frontera entre Croàcia i Bòsnia Hercegovina, però, sostenen que no van detectar cap acte de violacions de drets humans, incloses les devolucions de refugiats a Bòsnia. Malgrat els informes persistents de violacions dels drets fonamentals i de l'obligació en virtut de l'article 46 (Frontex, 2021c: 6) de suspendre o posar fi a les operacions quan aquestes violacions són de naturalesa greu o és probable que persisteixin, Frontex continua operant a Croàcia.

Com ja s'ha explicat, la reforma del seu reglament el 2019 en va reforçar el mandat i va augmentar la seva autonomia operativa respecte dels Estats membre, fins al punt que hi ha observadors que han cridat l'atenció sobre el risc que Frontex executi una política exterior paral·lela (Bautista, 2021a). Com a exemples de vulneracions de drets, l'Agència ha anat substituint les operacions de cerca i rescat al mar per missions d'observació aèria no tripulades, incomplint les obligacions humanitàries establertes a la llei del Mar (PorCausa, 2021: 17). Així mateix, el gener del 2021, s'autoritza, conjuntament amb el govern lituà i el llavors Director executiu de Frontex, el desplegament permanent d'agents de Frontex a la frontera i que puguin emprar armes de foc per primera vegada a la història de l'Agència. Així, augmentant la militarització de les fronteres exteriors i el risc de vulneració de drets i vida de les persones migrants, a més de dispersar la responsabilitat sobre possibles violacions de drets (PorCausa, 2021: 25). La manca de mecanismes de control i supervisió sobre l'Agència impedeix tenir una imatge veraç del que passa al terreny, com

a referència, entre el 2009 i el 2019 l'Agència europea va retornar 60.135 persones en 1.437 operacions (per Causa, 2021: 1-2). Mentrestant, el 2021 el Tribunal de Comptes europeu va alertar que Frontex és una institució incapaç de gestionar el seu vertiginós creixement (Tribunal de Comptes Europeu, 2021). Per cobrir les esquenes, l'Agència va crear un sistema de fiscalització a través de l'Oficina de Drets Fonamentals, com ja hem comentat. No obstant això, com es detalla en altres apartats d'aquest informe, el pressupost dedicat a aquesta no és suficient per establir els controls necessaris en matèria de drets humans, a banda del qüestionament que planteja que sigui la mateixa agència qui fiscalitza el seu propi compliment en matèria de drets.

Com veiem, són molts els escàndols, les denúncies i acusacions de vulneració dels drets humans dels migrants i refugiats a les fronteres d'Europa per part dels agents de Frontex que al final van acabar provocant la renúncia del director de l'Agència Fabrice Leggeri l'abril del 2022. Com ja s'ha apuntat, aquesta dimissió es va produir immediatament després de la investigació de l'Oficina Antifrau de la Unió Europea (OLAF) que va analitzar diversos informes sobre el paper còmplice de l'Agència en les expulsions il·legals de refugiats al mar Egeu. Un clar indicatiu de la responsabilitat de Frontex en la degradació dels drets de les persones refugiades que arriben a les fronteres d'Europa.

4.2 VULNERACIÓ DE DRETS A LA FRONTERA SUD, EL CAS DE L'ESTAT ESPANYOL

Tenint en compte l'exposició anterior sobre el cas general de la Unió Europea, ara passem a examinar la vulneració de drets a la Frontera Sud, és a dir, el cas de l'Estat espanyol i la seva relació amb Frontex. Com en altres països europeus, la migració irregular es va convertir en un assumpte de seguretat a Espanya a finals dels noranta, un cop va començar a intensificar-se el trànsit a la frontera sud per mar i terra. És així com, els darrers trenta anys, els diferents governs espanyols han emmarcat la migració procedent del continent africà com una gran amenaça i, com a conseqüència, el control dels fluxos migratoris s'ha convertit en una de les seves prioritats. No obstant això, la política espanyola de control migratori a la frontera sud no es pot entendre sense examinar la implementació de la política europea de control de fronteres, en què Espanya ha servit de laboratori i paradigma per al desplegament de nous enfocaments al control fronterer que han estat aplicats més tard a altres zones geogràfiques.

La política migratòria de la UE s'ha caracteritzat per l'externalització, la comunitarització i la tecnificació, amb què les fronteres han adoptat noves funcions.

L'externalització ha suposat la transferència parcial del control migratori als països d'origen i de trànsit, com evidencien els acords bilaterals de cooperació amb diversos països africans i el nou Pacte Europeu sobre Migració i Asil. D'altra banda, la comunitarització ha suposat el disseny i la implementació conjunta de polítiques migratòries per part de diferents Estats membres de la UE, tant a nivell legal com operatiu. És aquí on Frontex ha jugat un paper rellevant en el desplegament d'operacions conjuntes a l'Estat espanyol, com ja s'ha vist (Hera, Indalo, Minerva) (Lopez-Sala i Godenau, 2016: 83-4). Finalment, la tecnificació ha suposat un increment en el nombre de tecnologies de la informació (biometria, drons, radars,...) desplegades a la frontera sud per augmentar la capacitat de control sobre les persones desplaçades, com són el sistema de radars SIVE o la xarxa regional de satèl·lits Seahorse (Comissió Europea, 2023b).

A continuació, ens centrarem en la comunitarització del control de fronteres, és a dir, la realització d'operacions conjuntes a través de Frontex i la vulneració de drets humans derivades d'aquestes operacions. Múltiples informes de recerca han cridat l'atenció sobre l'expansió pressupostària i política, l'enfocament securitari i la gestió opaca de Frontex els darrers anys. L'accés a la informació sobre l'Agència és irregular any rere any, no segueix unes pautes clares i trobem molta manca d'informació d'interès públic, així com informes que ja no es troben disponibles a la pàgina web, que hem analitzat amb anterioritat.

Les sinergies entre Frontex i l'Estat espanyol són clares: l'experiència adquirida per Espanya des del 2004 en operacions conjuntes de vigilància marítima, com ara l'Operació Nobel Sentinel, Guanarteme i el Projecte Atlantis, va ser clau per a la posada en marxa de les operacions conjuntes de Frontex a partir del 2006 (Lopez-Sala i Godenau, 2016: 92). Com desenvolupa un informe de PorCausa (2021: 25), "Frontex és per a Espanya un suport institucional i operatiu i una font inestimable de recursos personals, materials i financers". En les darreres dècades, han destacat les operacions Hera (2006-2018, rel·lançada el novembre del 2020), Indalo (2007-present) i Minerva (2006-present). En total, Frontex té desplegats 257 oficials a Espanya, i intercanvia informació amb els cossos de seguretat de l'Estat a través dels Coordination Points i els Focal Points en el marc de la Gestió de Fronteres Integrades (PorCausa, 2021: 26). Tot i així, la relació entre totes dues no ha estat sempre positiva, ja que l'Estat espanyol ha estat reticent a cedir el control dels operatius a l'Agència, en part per qüestions de poder estratègic (Bautista i Rojas, 2021). Tot i això, a finals de febrer del 2023, el ministre d'Interior, Fernando Grande-Marlaska, va ser el primer polític d'alt nivell que va visitar el nou director executiu de l'Agèn-

cia, Hans Leijten. En aquesta reunió, el ministre va instar Frontex a exercir "un paper més rellevant" en la prevenció dels fluxos migratoris irregulars a la Mediterrània i l'Atlàntic (Ministeri de l'Interior, 2023). El govern espanyol ha deixat clar que és la seva intenció reforçar Frontex una vegada assumida la presidència semestral de la UE (Moncloa, 2023).

En l'última dècada, les vulneracions de drets a la frontera sud han estat constants, amb punts àlgids com la tragèdia del Tarajal el 2014, l'amuntegament d'unes 2.600 persones al moll d'Arguineguín el 2020 (Allan, 2021), les devolucions en calent massives del 17 al 19 de maig de 2021 a Ceuta (Border Violence Monitoring Network, 2021: 13-16) o la mort més recent d'almenys 37 persones a la frontera de Melilla el 24 de juny de 2022 (CEAR, 2022). De fet, després dels esdeveniments del maig del 2021, i sota pressió de la UE, el Govern espanyol va confirmar que la Policia Nacional iniciaria una operació conjunta amb Frontex al Port de Ceuta en el marc de l'operació Minerva, amb un nou desplegament d'agents per fer front als reptes de la gestió migratòria i policial a les fronteres dels ports d'Algeciras, Ceuta i Tarifa (Ministeri de l'Interior, 2022). El 2022, l'operació conjunta va desplegar 125 agents de Frontex a Algeciras, Tarifa i Ceuta per donar suport als cossos de seguretat de l'Estat espanyol en el control dels fluxos de migració irregular (Schengenvisa, 2022). El port de Ceuta és un focus de vulneració dels drets de les persones migrants: la violència contra aquelles que intenten creuar a la península és constant, i els que s'arrisquen amagant-se als ferris s'enfronten a la hipervigilància i l'assalt violent per part forces de seguretat desplegades al port. Així mateix, activistes sobre el terreny han rebut informes que agents de Frontex han accedit al CETI de Ceuta vestits de paisà. A l'interior, els agents van parlar amb els residents i els van preguntar pel seu historial i els seus plans, sense que el personal revelés les seves identitats ni les seves veritables intencions (Border Violence Monitoring Network, 2021: 27).

En aquest sentit, Cova Bachiller López i Fran Morenilla (2022) han investigat les entrevistes realitzades per Frontex en el marc de l'operació conjunta Indalo i les seves repercussions en els processos penals i els drets dels immigrants. Frontex realitza entrevistes a persones migrants des de la seva fundació el 2005, amb l'objectiu d'alimentar la seva "anàlisi de riscos" i així poder produir una "prospectiva estratègica" (Frontex, 2022e). A causa de l'enfocament securitari de l'Agència, aquestes entrevistes s'han convertit en autèntics interrogatoris amb el suposat objectiu de "combatre el crim organitzat". Les entrevistes tenen lloc en un context on les persones estan detingudes i corren el risc de ser deportades, en presència d'agents de la policia, sense la presència d'un advo-

cat i, de vegades, sense intèrpret. Per tant, és qüestionable que s'obtingui un consentiment informat i que es respectin els drets de la persona migrant. Les persones detingudes es converteixen així en proves per incriminar a altres, o fins i tot a ells mateixos, per suposats delictes de tràfic de persones derivats de tripular les embarcacions, manejar el GPS o estar a càrrec de la benzina. A diferència de les investigacions policials, que es troben regulades, la naturalesa jurídica de les entrevistes de Frontex és ambigua.¹⁸ El cas d'Helena Maleno mostra com aquestes entrevistes es poden orientar a l'obtenció de proves incriminatòries (Maleno, 2020).

Tot i que la seva presència a la costa peninsular i a les ciutats autònomes de Ceuta i Melilla no és menyspreable, és a les illes Canàries on Frontex ha tingut un paper més rellevant. De fet, la primera gran operació marítima conjunta sota el paraigua de Frontex (Hera, des del 2006) va tenir lloc a les illes, en col·laboració amb Mauritània, Senegal i Cap Verd. Aquesta operació es va dividir en una missió de recollida de dades i entrevistes a les persones migrants (Hera I) i una altra formada per patrulles marines que controlaven les embarcacions procedents de l'Àfrica Occidental i les retornaven a tercers països abans que arribessin a la zona marítima espanyola (Hera II) (Carrera, 2007: 20-23). Segons Frontex, gràcies a l'operació es va reduir l'arribada de migrants a les illes canàries en un terç (Yarza, 2018: 27-28). La decisió de denegar l'entrada depèn dels agents fronterers de Frontex, per la qual cosa la seva actuació pot tenir un impacte significatiu en els drets fonamentals dels migrants, sobretot si es fan devolucions en calent sense un estudi previ de la situació de les persones que arriben, ni la garantia del dret a sol·licitar asil. Tot i que el Codi de Conducta de Frontex (2016) esmenta explícitament el dret de no-devolució, organitzacions defensores dels drets humans han denunciat que aquest no es compleix a la pràctica. En els darrers cinc anys, s'estima que 7.692 persones han perdut la vida a la ruta canària, convertint-la en la ruta migratòria més mortífera, on s'estima que 3 de cada 10 persones moren a la travessia (Caminando Fronteras, 2023).

Igual que en cas de Ceuta, també s'ha reportat la realització d'interrogatoris sense assistència lletrada als CATE de Canàries per part d'agents de Frontex, vulnerant l'article 17.3 de la Constitució Espanyola que garanteix el dret a l'assistència d'advocat al detingut a les diligències policials i judicials, atès que les persones es troben de facto sota custòdia policial, i de l'article 24 que estableix el dret a la defensa i a

18. Per ampliar la informació sobre l'activitat de Frontex a les arribades marítimes en particular en relació amb els interrogatoris vegeu Irídia 'Arribades marítimes a Canàries: excepcionalitat i racisme': <https://iridia.cat/es/Publicaciones/informe-llegadas-maritimas-a-canarias-excepcionalidad-y-racismo/>

l'assistència lletrada (Irídia, 2023a). Davant el repunt d'arribades a les illes Canàries a partir del 2020, especialment al moll d'Arguineguín (Gran Canària) entre l'agost i el novembre del 2020, la Policia Nacional va sol·licitar la intervenció de Frontex, que va enviar set agents a la zona per investigar xarxes de tràfic de persones (Martín, 2020a). Aquest enfocament purament securitari ha ocasionat un augment exponencial dels empresonaments per tràfic de persones (202 persones el 2021), en què els acusats reben presó preventiva d'entre 1 i 4 anys. També s'ha reportat que, a causa de la mala praxi d'alguns advocats d'ofici, aquests aconsellen als clients signar acords de conformitat per reduir les penes sense esgotar abans les vies de defensa en interès de l'acusat (Irídia, 2023: 64). Mentrestant, el Defensor del Poble (2021: 34-35) va notificar que de 3.200 persones que van passar pel centre de recepció d'immigrants a Tenerife cap no va sol·licitar asil, ja que:

l'ofertament d'aquesta informació [de protecció internacional] en uns termes que no són comprensibles per a les persones que hi accedeixen irregularment per via marítima, és una qüestió reiteradament detectada.

Així mateix, a partir del 2020 es van multiplicar els casos en què s'impedia a persones migrants viatjar a la península, contravenint fins a sis sentències del Tribunal Suprem que dicta que la policia no té autoritat per impedir aquests viatges si es disposa de la documentació adequada (Allan, 2021). És així com els immigrants africans pateixen una situació jurídica molt precària, en què no són considerats mereixedors dels mateixos drets que els nacionals, mentre la UE promou a les Canàries "centres de tramitació extra-territorial" on suspendre l'ordenament jurídic i crear zones en què els drets i la protecció dels migrants es limitin enormement (Campesi, 2020).

Alguns observadors temen que les illes es converteixin en fronteres integrades o *hotspots* com Lampedusa o Moira (Bautista, 2021b), mentre l'organització de defensa de drets civils Statewatch alerta que les illes han esdevingut "sales d'espera de deportació improvisades" i "un forat negre per als drets humans" (Allan, 2021). CEAR parla del "model de les illes gàbia" basat en la contenció, la deportació i la fortificació (CEAR, 2021: 13). Com a resposta a la crisi del

2020, el govern espanyol va llançar el Pla Canàries, que es va dissenyar sense comptar amb els principals actors implicats i que ha convertit en estables 7.000 places d'acollida creades després de les arribades del 2020, apostant per la política de bloqueig i devolucions (CEAR, 2021: 18; Irídia, 2023a). Tot i això, les arribades del 2021 van superar les del 2020. La directora adjunta de Human Rights Watch, Judith Sunderland, avisa que "l'enfocament d'Espanya, com el de la UE, continua centrat a impedir arribades, en lloc d'obrir canals de migració segurs i ordenats" (Martín, 2021). La cronificació dels camps de retenció de persones migrants a les illes només augmenta la deshumanització d'aquestes persones, fomentant alhora els discursos d'odi a la societat d'acollida.

La legitimació nacional i internacional de pràctiques frontereres violentes, juntament amb l'augment en infraestructures, anomenades de seguretat, constitueixen l'evidència que els òrgans de govern continuen donant prioritat la "protecció de fronteres" per sobre de la mobilitat i la vida humana. La vulneració de drets de les persones migrants comença per violar el seu dret a la vida i continua amb la violació de drets fonamentals derivada d'accions com ara devolucions en calent, deportacions, tancaments, batudes amb biaix racial i altres estratègies. Tot i que, el 2018, cap de les 19 operacions conjuntes realitzades per Frontex presentava un mandat específic de rescat de persones ni incloïa una flota civil a les seves accions (Ruiz Benedicto, 2019: 6), les recents conclusions del Consell Europeu sobre la guerra a Ucraïna, l'economia i les migracions declaren el seu ple suport a Frontex en el compliment de la seva missió fonamental i demanen la conclusió ràpida de les negociacions entre Frontex i tercers països (Statewatch, 2023). És així com s'ha consolidat un enfocament militaritzat i securitari en la gestió de les migracions, on els drets de les persones es queden pel camí. En conclusió, Frontex ha tingut un paper rellevant en el desplegament d'operacions conjuntes a l'Estat espanyol, coincidint amb la seva expansió pressupostària i política i sense mecanismes de control i supervisió adequats. La relació de Frontex amb els cossos de seguretat de l'Estat espanyol ha estat simbiòtica, i el seu enfocament securitari no ha fet més que agreujar les vulneracions dels drets humans que s'estan succeint a la frontera sud des de principis del 2000.

CONCLUSIONS

Des de la nostra darrera anàlisi, les funcions de l'operació no han canviat, bàsicament continua centrada a combatre el crim transfronterer entre els que inclouen, usant la seva pròpia terminologia "el tràfic de persones". Aquí hi ha una de les grans qüestions sobre la gestió dels fluxos migratoris que requereix una reflexió profunda. En primer lloc, sobre l'efectivitat de les màfies, que l'activitat de Frontex està ajudant a reforçar en lloc de a combatre, amb els danys col·laterals que les persones desplaçades per la força han de pagar més pels trajectes i córrer encara més riscos. Cal destacar que la migració il·legal és l'única via possible per a la gran majoria de persones que no poden accedir a visats, ja sigui pels requisits que se'ls demana com rendes altes, per la limitació de visats al seu país, pel cost de la seva gestió o perquè les estructures del país es troben col·lapsades per la guerra o la corrupció. Per tant, les màfies simplement han obert un mercat que les polítiques de gestió fronterera de la Unió Europea estan reforçant. La mateixa Frontex reconeix que, mentre que el 2016 el cost de creuar del Marroc a Espanya rondava els 500 euros, el 2017 el preu ja s'havia doblat. La política migratòria de

la Unió Europea tampoc no està aconseguint l'objectiu que les persones deixin de desplaçar-se dels seus països d'origen cap a l'exterior. Més aviat, al contrari, aquestes polítiques estan produint més violència i més riscos per a les persones que es desplacen, ja comptem amb més de 100 milions de persones desplaçades per força. ACNUR apunta que, encara que han disminuït lleugerament els intents de creuar, hi ha més morts que mai a la Mediterrània amb més de 3.200 morts el 2020.

És important fer la reflexió sobre el procés securitari i militarista creixent que es dona a la gestió fronterera respecte als fluxos migratoris. D'una banda, encara que la Guàrdia Civil és un cos amb funcions policials i militars, la incorporació de l'exèrcit a Espanya i altres països, en funcions pròpies de política interior mostra les formes en què es dilueixen les fronteres entre seguretat interior i exterior i entre funcions policials i militars. Aquesta dinàmica es dona de manera creixent, com hem analitzat en altres informes, i és pròpia del procés securitari global que té lloc a tot el món.

També s'està donant, malauradament, una vulneració sistemàtica de drets amb la col·laboració necessà-

ria de la Comissió Europea i dels governs dels Estats membre, sense que cap d'ells aixequi la veu davant de la flagrant situació. Els esforços de Frontex per crear mecanismes de garantia de drets són, si més no, molt deficients. D'una banda, i com hem vist, per la manca de recursos perquè això es realitzi de manera efectiva, de l'altra, per una qüestió evident que ja hem remarcat, que fa referència als dubtes que genera que una agència es fiscalitzi a si mateixa.

En definitiva, l'Agència Europea per a la Guàrdia de Fronteres i Costes creix de manera imparable en la securització fronterera europea i mundial i hegemonitza un model únic per abordar els fluxos migratoris, amb una militarització cada cop més creixent, perillosa i alarmant.

BIBLIOGRAFIA

- ACNUR (2022): "Informe Semestral de Tendencias 2022", disponible a <https://www.acnur.org/63dad8bb4>
Data de consulta 23 d'abril de 2023
- ACNUR (2023): "Datos básicos", disponible a <https://www.acnur.org/datos-basicos.html> Data de consulta 20 d'abril de 2023
- Allan, Samuel (2021): "The Canary cage: the making of deportation islands on Spain's Atlantic border", Statewatch, disponible a <https://www.statewatch.org/analyses/2021/the-canary-cage-the-making-of-deportation-islands-on-spain-s-atlantic-border/> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Amnesty International, (2021): "Croatie: un nouveau rapport accablant condamne les violences policières systématique aux frontières du pays", disponible a <https://www.amnesty.org/fr/latest/news/2021/12/human-rights-body-has-condemned-croatian-authorities-for-border-violence/> Data de consulta 10 d'abril de 2023
- Amnistía Internacional, (2021): "Bielorussia / UE: nueva evidencia de la violencia brutal de las fuerzas bielorrusa contra solicitantes de asilo y migrantes que enfrentan devoluciones de la UE", disponible a <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/12/belarus-eu-new-evidence-of-brutal-violence-from-belarusian-forces-against-asylum-seekers-and-migrants-facing-pushbacks-from-the-eu/> Data de consulta 5 d'abril de 2023
- Bachiller López, Cova i Fran Morenilla (2022): "Questioning the interviewers: Frontex's covert interrogations at the Spanish southern border", disponible a <https://www.statewatch.org/analyses/2022/questioning-the-interviewers-frontex-s-covert-interrogations-at-the-spanish-southern-border/> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Bautista, Jose (2021a): "Frontex, ¿problema o solución?", disponible a <https://blogs.publico.es/conmde/2021/06/16/frontex-problema-o-solucion/> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Bautista, Jose (2021b): "Calma tensa en Canarias ante el próximo verano por la llegada de migrantes: ¿la próxima Lampedusa?", disponible a <https://www.publico.es/sociedad/calma-tensa-canarias-proximo-verano.html> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Bautista, Jose i Ana Rojas (2021): "Gil Arias, ex director ejecutivo de la Agencia Europea de Fronteras: "Frontex es ahora cómplice de la vulneración de los derechos de los migrantes", disponible a <https://www.publico.es/entrevistas/gil-arias-frontex-vulneracion-derechos-migrantes.html> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Border Violence Monitoring Network (2021): "Border violence, pushbacks and Containment in Ceuta and Melilla", disponible a <https://old.borderviolence.eu/new-report-on-border-violence-pushbacks-and-containment-in-ceuta-and-melilla/> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Caminando Fronteras (2023) "Moniotero Derecho a la Vida. Año 2022", disponible a <https://caminandofronteras.org/wp-content/uploads/2023/01/Monitoreo-Derecho-a-la-Vida-2022-ES-v2.pdf>
Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Campesi, Giuseppe (2020): "The EU Pact on Migration and Asylum and the dangerous multiplication of 'anomalous zones' for migration management", disponible a <https://www.asileproject.eu/the-eu-pact-on-migration-and-asylum-and-the-dangerous-multiplication-of-anomalous-zones-for-migration-management/> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Carrera, Sergio (2007): "The EU Border Management Strategy: FRONTEX and the Challenges of Irregular Immigration in the Canary Islands," *CEPS Working Document* No. 261

- CEAR (2022): "Organizaciones reclaman responsabilidades ante la ONU por vulneraciones de derechos en la Frontera Sur", disponible a <https://www.cear.es/responsabilidades-ante-la-onu-por-vulneraciones-de-derechos-en-la-frontera-sur/> Data de consulta 22 d'abril de 2023
- CEAR (2021): " Migración en Canarias, la emergencia previsible," disponible a <https://www.cear.es/wp-content/uploads/2022/02/Informe-CEAR-Canarias.pdf>, Data de consulta 12 d'abril de 2023
- Comissió Europea (2019): "Reply on question E-006193/2018", disponible a [https://www.europarl.europa.eu/RegData/questions/reponses_qe/2018/006193/P8_RE\(2018\)006193\(ANN1\)_XL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/questions/reponses_qe/2018/006193/P8_RE(2018)006193(ANN1)_XL.pdf) Data de consulta 23 d'abril de 2023
- Comissió Europea (2022): "Ucrania: la Comisión propone la protección temporal para las personas que huyen de la guerra en Ucrania y directrices para los controles fronterizos", disponible a https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/es/ip_22_1469 Data de consulta 23 de maig de 2023
- Comissió Europea (2023a): "Migration Management in Spain", disponible a https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-spain_en Data de consulta 20 de març de 2023
- Comissió Europea (2023b), "Seahorse Network", disponible a https://knowledge4policy.ec.europa.eu/organisation/seahorse-network_en Data de consulta 10 d'abril de 2023
- Consell Europeu (2023): "Gestión de fronteras: la UE celebra un acuerdo con Macedonia del Norte sobre la cooperación con Frontex", disponible a <https://www.consilium.europa.eu/es/press/press-releases/2023/02/24/border-management-eu-concludes-agreement-with-north-macedonia-on-frontex-cooperation/> Data de consulta 30 de març de 2023
- Consell Europeu (2022a): "Moldavia: el Consejo adopta una Decisión sobre la firma de un acuerdo para que Frontex preste apoyo operativo habida cuenta de la invasión rusa de Ucrania" disponible a <https://www.consilium.europa.eu/es/press/press-releases/2022/03/17/moldova-council-adopts-decision-to-sign-agreement-for-frontex-operational-support-in-light-of-russia-s-invasion-of-ukraine/> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Consell Europeu, (2022b): "Salvar vidas en el mar y luchar contra el tráfico ilícito de migrantes", disponible a <https://www.consilium.europa.eu/es/policies/eu-migration-policy/saving-lives-sea/> Data de consulta 10 d'abril de 2023
- Consell Europeu (2001): "Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof" disponible a <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:32001L0055> Data de consulta 30 de març de 2023
- Defensa.com (2023) "Un CN235 de la Guardia Civil desplegado en Mauritania en respuesta a la crisis migratoria que vive Canarias", disponible a <https://www.defensa.com/espana/cn235-guardia-civil-desplegado-mauritania-respuesta-crisis-vive> Data de consulta 3 de maig de 2023
- Defensa.com (2022): "Un Challenger de la Real Fuerza Aérea danesa patrulla aguas del Mediterráneo español", disponible a <https://www.defensa.com/espana/challenger-real-fuerza-aerea-danesa-patrulla-aguas-mediterraneo> Data de consulta 20 de març de 2023
- Defensor del Pueblo (2021): "La migracion en Canarias", disponible a https://www.defensordelpueblo.es/wp-content/uploads/2021/03/INFORME_Canarias.pdf Data de consulta 11 d'abril de 2023.
- Departamento de Seguridad Nacional (2019): "NACIONAL – OPERACIÓN ÍNDALO", disponible a <https://www.dsn.gob.es/es/actualidad/seguridad-nacional-ultima-hora/nacional-%E2%80%93-operaci%C3%B3n-%C3%ADndalo> Data de consulta 6 d'abril de 2023

- Departamento de Seguridad Nacional (2016): "NACIONAL – OPERACIONES FRONTEX", disponible a <https://www.dsn.gob.es/es/actualidad/seguridad-nacional-ultima-hora/nacional-%E2%80%93-operaciones-frontex-0> Data de consulta 20 de març de 2023
- Der Spiegel, (2021): "How Frontex help haul migrants back to libyan torture camps.", disponible a <https://www.spiegel.de/international/europe/libya-how-frontex-helps-haul-migrants-back-to-libyan-torture-camps-a-d62c3960-ece2-499b-8a3f-1ede2eaeafb83> Data de consulta 6 d'abril de 2023
- Euronews, (2020): "la UE cierra filas con Grecia y le agradece su papel de 'escudo de Europa', disponible a <https://es.euronews.com/2020/03/03/la-ue-cierra-filas-con-grecia-y-le-agradece-su-papel-de-escudo-de-europa> Data de consulta 6 d'abril de 2023
- European Border and Coast Guard Agency (2021): European Centre for Returns in brief: disponible a https://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/European_Centre_for_Returns_in_brief.pdf Data de consulta 5 de febrer de 2023
- Forum réfugiés, (2022): "De nouveaux éléments confirment les violations répétées des droits fondamentaux par l'agence Frontex.", disponible a <https://www.forumrefugies.org/s-informer/publications/articles-d-actualites/en-europe/1127-de-nouveaux-elements-confirment-les-violations-repetees-des-droits-fondamentaux-par-l-agence-frontex> Data de consulta 6 d'abril de 2023
- Frelick, Bill (2016): "Nato enters the migration control business", disponible a <https://euobserver.com/opinion/132309>. Data de consulta 14 de maig 2023
- Frontex (2005-2022): "Budget", disponible a <https://www.frontex.europa.eu/transparency/public-access-to-documents/public-access-to-documents-registry/?category=budget> Data de consulta 20 de setembre 2023
- Frontex (2023a): "Returns and Reintegration", disponible a <https://frontex.europa.eu/we-support/returns-and-reintegration/> Data de consulta 11 de febrero de 2023
- Frontex (2023b): "Cuerpo permanente", disponible a: <https://frontex.europa.eu/es/que-hacemos/cuerpo-permanente/> Data de consulta 29 d'abril de 2023
- Frontex (2023c): "Frontex stands with Ukraine", disponible a <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-stands-with-ukraine-koMhIh> Data de consulta 30 de març de 2023
- Frontex (2022): "The Fundamental Rights Officer. Annual report 2021", disponible a <https://www.frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-fundamental-rights-office-releases-annual-report-Jy2PEC>
- Frontex (2022a): "Statement of Frontex Executive Management following publication of OLAF report", disponible a <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/statement-of-frontex-executive-management-following-publication-of-olaf-report-amARYy> Data de consulta 20 de maig de 2023
- Frontex (2022b): "2022 in brief", https://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/In_Brief_2022/2022_in_brief.pdf disponible a Data de consulta 15 de maig de 2023
- Frontex (2022c): "Launch of Operation Minerva", disponible a <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/launch-of-operation-minerva-E1mfb5> Data de consulta 30 de març de 2023
- Frontex (2022d): "Ukraine: Frontex support to Member States", disponible a <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/ukraine-frontex-support-to-member-states-PAEQqq> Data de consulta 30 de març de 2023

- Frontex (2022e): "Frontex Strategic Risk Analysis 2022", disponible a <https://prd.frontex.europa.eu/> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Frontex (2022f): "Ninth Consultative Forum Annual Report 2021", disponible a <https://prd.frontex.europa.eu/document/ninth-consultative-forum-annual-report-2021/>
- Frontex (2021): "MANAGEMENT BOARD DECISION 61/2021, of 9 November 2021 adopting the Fundamental Rights Action Plan for the implementation of the Fundamental Rights Strategy", disponible a https://www.frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/MB_Decision/2021/MB_Decision_61_2021_adopting_the_Fundamental_Rights_Action_Plan_for_the_implementation_of_the_FRS.pdf Data de consulta 8 d'abril de 2023.
- Frontex (2021a): "2021 in brief", disponible a https://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/In_brief_2021.pdf Data de consulta 15 de maig de 2023
- Frontex (2021b): "Frontex continues its support for Spain", disponible a <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-continues-its-support-for-spain-nOvbKi> Data de consulta 30 de març de 2023
- Frontex (2021c): "Stratégies en matière de droits fondamentaux", disponible a https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Fundamental_Rights_Strategy/3._Fundamental_Rights_Strategy_FR.pdf Data de consulta 10 d'abril de 2023
- Frontex (2021d). *Decisión del Director Ejecutivo N° R-ED-2021-51 sobre la adopción del Procedimiento Operativo Normalizado de Frontex sobre la Denuncia de Incidentes Serios*. FSC/ 1093000 /2021. (2021), disponible a https://www.frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/SIR_SOP.pdf Data de consulta 12 d'abril de 2023
- Frontex (2021e): "Fundamental Rights Officer Annual Report 2020", disponible a https://www.frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/FRO_reports/FRO_Annual_Report_2020.pdf
- Frontex (2021f): "MANAGEMENT BOARD DECISION 7/2021 of 20 January 2021 establishing a supervisory mechanism to monitor the application of the provisions on the use of force by statutory staff of the European Border and Coast Guard Standing Corps", disponible a https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjg9r31zPuDAxUQVaQEhcc-D3EQFnoECBIQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.frontex.europa.eu%2Fassets%2FKey_Documents%2FMFB_Decision%2F2021%2FMFB_Decision_7_2021_on_supervisory_mechanism.pdf&usq=AOvVaw0nf6l3AuUHV7Qx0TAjwXFG&opi=89978449
- Frontex (2020): "2020 in brief", disponible a https://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/In_Brief_2020/20.0147_inbrief_2020_11th_web_fixed4.pdf Data de consulta 15 de maig de 2023
- Frontex (2019a): "Derechos Fundamentales", disponible a <https://frontex.europa.eu/fundamental-rights/fundamental-rights-at-frontex/fundamental-rights-at-frontex/> Data de consulta 6 d'abril de 2023
- Frontex (2019b): "2019 in brief", disponible a <https://frontex.europa.eu/publications/2019-in-brief-d2bgPI> Data de consulta 15 de maig de 2023
- Frontex (2019): "Principales responsabilidades", disponible a <https://frontex.europa.eu/fr/nos-activites/principales-responsabilites/> Data de consulta 6 d'abril de 2023
- Frontex (2018): "Joint Operation Minerva 2018", disponible a <https://frontex.europa.eu/media-centre/multimedia/photos/joint-operation-minerva-2018-DpYQxe> Data de consulta 10 de febrero de 2023
- Frontex (2016) "Code of Conduct", disponible a https://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/Frontex_Code_of_Conduct.pdf Data de consulta 11 d'abril de 2023

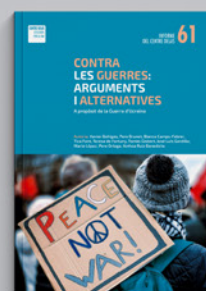
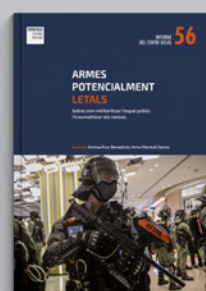
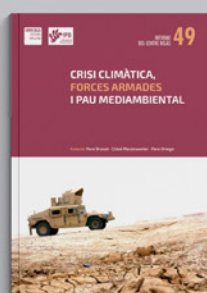
- Gil, Andrés (2022): "Dimite el director de Frontex por los escándalos de las devoluciones en el Mediterráneo", *Eldiario.es*, disponible a https://www.eldiario.es/desalambre/dimite-director-frontex-escandalos-devoluciones-mediterraneo_1_8954037.html Data de consulta 20 de maig de 2023
- Giorgos Christides & Stefen Ludke, (2022): "Frontex involved in illegal pushbacks of hundred of refugees", *Der Spiegel*, disponible a <https://www.spiegel.de/international/europe/frontex-involved-in-illegal-pushbacks-of-hundreds-of-refugees-a-9fe90845-efb1-4d91-a231-48efcafa53a0> Data de consulta 10 d'abril de 2023
- Gkliati, Mariana (2022): "The Next Phase of The European Border and Coast Guard: Responsibility for Returns and Push-backs in Hungary and Greece". *European Papers*, Vol. 7, 2022, No 1, pp. 171-193, disponible a: https://www.europeanpapers.eu/en/system/files/pdf_version/EP_eJ_2022_1_10_Articles_SS1_5_Mariana_Gkliati_00553.pdf Data de consulta 14 de maig de 2023
- Gkliati, Mariana y otros (2020): "Deportation Union: Rights, accountability and the EU's push to increase forced removals", disponible a: <https://www.statewatch.org/media/1321/deportation-union.pdf> Data de consulta 14 de maig de 2023
- Guardia Civil (2023): "Organismos Internacionales", disponible a https://www.guardiacivil.es/es/institucional/Conocenos/Cooperacion_Internacional/Organismos_Internacionales/index.html Data de consulta 15 d'abril de 2023
- Human Rights Watch (2022): "UE: Frontex complicit in abuse in Libya. Aerial surveillance is enabling interceptions, returns of migrants to harm". Disponible a <https://www.hrw.org/news/2022/12/12/eu-frontex-complicit-abuse-libya> Data de consulta 20 d'abril de 2023
- Human Rights Watch (2020): "Mauritania Events of 2020", disponible a <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/mauritania> Data de consulta 3 de maig de 2023
- Human Rights Watch, (2019a): "Libya: nightmarish detention for migrants, asylum seekers. Eu and Italy bear responsibility should condition cooperation", disponible en <https://www.hrw.org/news/2019/01/21/libya-nightmarish-detention-migrants-asylum-seekers> Data de consulta 6 d'abril de 2023
- Human Rights Watch, (2019b): "Human Rights Watch letter to Frontex", disponible a <https://www.hrw.org/news/2019/07/15/human-rights-watch-letter-frontex> Data de consulta 10 d'abril de 2023
- Human Rights watch, (2018): "Croatia: migrants pushed back to Bosnia and Herzegovina. Violence, abuse; denied opportunity to apply asylum", disponible a <https://www.hrw.org/news/2018/12/11/croatia-migrants-pushed-back-bosnia-and-herzegovina> Data de consulta 10 d'abril de 2023
- Infodefensa (2019): "Defensa participa por primera vez en la operación Indalo de Frontex", disponible a <https://www.infodefensa.com/texto-diario/mostrar/3129924/defensa-participa-primera-vez-operacion-indalo-frontex> Data de consulta 20 d'abril de 2023
- International Centre for Migration Policy Development (ICMPD) (2021): "Human Rights Monitoring of Forced Returns in Europe. Forced-Returns Monitoring projects – Cooperation with the European Border and Coast Guard Agency, the European Union Agency for Fundamental Rights and Member States", disponible a: <https://www.icmpd.org/our-work/projects/forced-return-monitoring-iii-frem-iii> Data de consulta 30 d'abril de 2023
- Irídia (2023): "Violencia institucional, política migratoria y frontera: Vulneración de derechos humanos en la Frontera Sur española 2021-2022", disponible a <https://iridia.cat/es/Publicaciones/vulneracion-de-derechos-humanos-en-la-fs-del-estado-espanol-2021-2022/> Data de consulta 20 de setembre de 2023
- Irídia (2023a): "Llegadas marítimas a Canarias: excepcionalidad y racismo", disponible a <https://iridia.cat/es/Publicaciones/informe-llegadas-maritimas-a-canarias-excepcionalidad-y-racismo/>

- Moncloa (2023): "Grande-Marlaska urge en Bruselas a eliminar los controles fronterizos "que están perjudicando a los ciudadanos"", disponible a <https://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/interior/Paginas/2023/090323-marlaska.aspx> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- La Moncloa (2023): "Grande-Marlaska pide a Frontex que impulse la cooperación con los países africanos para prevenir la inmigración irregular", disponible a <https://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/interior/paginas/2023/030323-grande-markaska-frontex-varsovia-polonia.aspx> Data de consulta 3 de maig de 2023
- La Moncloa (2022): "Grande-Marlaska refuerza en Mauritania una política migratoria "que salva vidas"", disponible a <https://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/interior/paginas/2022/021122-politica-migratoria-mauritania.aspx> Data de consulta 15 d'abril de 2023
- La Moncloa (2021): "Interior apuesta por reforzar la colaboración con la agencia Frontex en la gestión de los flujos migratorios", disponible a <https://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/interior/Paginas/2021/100521-frontex.aspx> Data de consulta 7 d'abril de 2023
- Le Monde, (2020): "Migrants: l'UE face au cynisme de la Turquie.", disponible a https://www.lemonde.fr/idees/article/2020/03/04/migrants-l-ue-face-au-cynisme-de-la-turquie_6031792_3232.html Data de consulta 6 d'abril de 2023
- Lopez-Sala, Ana y Dirk Godenau (2016): "Integrated Border Management and Irregular Migration at the South European-North African Border: The Case of Spain". En Bossong y Carrapico (eds.) EU Borders and Shifting Internal Security (Springer)
- Maleno, Helena (2020): *Mujer de frontera. Defender el derecho a la vida no es un delito*. Península.
- Martin, Maria (2021): "Canarias, un año después", disponible a <https://elpais.com/espana/2021-12-03/canarias-la-crisis-migratoria-un-ano-despues.html> Data de consulta 12 d'abril de 2023
- Martín, Maria (2020): "España y Frontex negocian una operación para cerrar la ruta migratoria canaria", *El País*, disponible a <https://elpais.com/espana/2020-11-06/espana-y-frontex-negocian-una-operacion-para-cerrar-la-ruta-migratoria-canaria.html> Data de consulta 7 d'abril de 2023
- Martín, Maria (2020a): "La agencia europea de fronteras vuelve a Canarias para abordar la inmigración irregular", disponible a <https://elpais.com/espana/2020-11-04/la-agencia-europea-de-fronteras-vuelve-a-canarias-para-abordar-la-inmigracion-irregular.html> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Mediapart, (2022): "Quatre jours après nos révélations, la directrice de Frontex contrainte de céder la place", disponible a <https://www.mediapart.fr/journal/international/201222/quatre-jours-apres-nos-revelations-la-directrice-de-frontex-contrainte-de-ceder-la-place> Data de consulta 10 d'abril de 2023
- Migreurop, (2021): "Frontex, une agence européenne hors de contrôle", disponible a https://migreurop.org/IMG/pdf/note_3_3_fr.pdf Data de consulta 10 d'abril de 2023
- Migreurop, (2012): "Atlas des migrants en Europe. Géographie critique des politiques migratoires", disponible a <https://shs.hal.science/hal-00973017/> Data de consulta 6 d'abril de 2023
- Ministeri de l'Interior (2023): "Grande-Marlaska pide a Frontex que impulse la cooperación de la agencia con los países africanos para prevenir la inmigración irregular", disponible a <https://www.interior.gob.es/opencms/es/detalle/articulo/Grande-Marlaska-pide-a-Frontex-que-impulse-la-cooperacion-de-la-agencia-con-los-paises-africanos-para-prevenir-la-inmigracion-irregular/> Data de consulta 11 d'abril de 2023

- Ministeri de l'Interior (2022): "La Policía Nacional coordina y dirige la Operación MINERVA'22 junto a FRONTEX en los puertos de Algeciras, Ceuta y Tarifa", disponible a <https://www.interior.gob.es/opencms/eu/detalle/articulo/La-Policia-Nacional-coordina-y-dirige-la-Operacion-MINERVA22-junto-a-FRONTEX-en-los-puertos-de-Algeciras-Ceuta-y-Tarifa/> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- NATO (2023): "Assistance for the refugee and migrant crisis in the Aegean Sea" disponible a https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_128746.html Data de consulta 20 de gener de 2024
- Oficina de Drets Fonamentals de Frontex (2021) "Informe anual de 2021", disponible a https://www.frontex.europa.eu/assets/Images_News/2022/FRO_Report_2021.pdf Data de consulta 30 de maig de 2023
- Oficina de Drets Fonamentals de Frontex (2021) "Informe anual de 2020", disponible a https://www.frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/FRO_reports/FRO_Annual_Report_2020.pdf Data de consulta 11 de maig de 2023
- Official Journal of the European Union (2022): "COUNCIL IMPLEMENTING DECISION (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection", disponible a <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022D0382> Data de consulta 30 de març de 2023
- OHCHR, (1987): "Convención contra la tortura, y otros tratos y penas crueles, inhumanos degradantes.", disponible a <https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading> Data de consulta 6 d'abril de 2023
- OIM (2022): "More than 5,000 Deaths Recorded on European Migration Routes since 2021", disponible a <https://www.iom.int/news/more-5000-deaths-recorded-european-migration-routes-2021-iom> Data de consulta 30 de març de 2023
- Parlament Europeu (2022): "An area of freedom, security and justice: general aspects", disponible a: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/150/an-area-of-freedom-security-and-justice-general-aspects> Data de consulta 15 d'abril de 2023
- Parlament Europeu (2022a): "An area of freedom, security and justice: general aspects", disponible a: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/150/an-area-of-freedom-security-and-justice-general-aspects> Data de consulta 20 de maig de 2023
- Parlament Europeu (2022b): "European Parliament Scrutiny of Frontex", disponible a: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698816/EPRS_BRI\(2021\)698816_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698816/EPRS_BRI(2021)698816_EN.pdf) Data de consulta 13 de maig de 2023
- Parlament Europeu (2019): *Reglamento (UE) 2019/1896, de 13 de noviembre de 2019, sobre la Guardia Europea de Fronteras y Costas y por el que se derogan los Reglamentos (UE) nº 1052/2013 y (UE) (2019)*. Disponible a: <https://www.boe.es/doue/2019/295/L00001-00131.pdf>. Data de consulta 5 abril de 2023.
- Parlament Europeu (2016): *Reglamento (UE) 2016/1624 del Parlamento Europeo y del Consejo, de 14 de septiembre de 2016, sobre la Guardia Europea de Fronteras y Costas, por el que se modifica el Reglamento (UE) 2016/399 del Parlamento Europeo y del Consejo y por el que se derogan el Reglamento (CE) nº 863/2007 del Parlamento Europeo y del Consejo, el Reglamento (CE) nº 2007/2004 del Consejo y la Decisión 2005/267/CE del Consejo* (2016). Disponible a: <https://www.boe.es/doue/2016/251/L00001-00076.pdf>. Data de consulta 5 abril de 2023.
- Peers, Steve (2016): 'The Orbanisation of EU asylum law: the latest EU asylum proposals', *EU Law Analysis*, disponible a <https://eulawanalysis.blogspot.com/2016/05/the-orbanisation-of-euasylum-law.html> Data de consulta 15 d'abril de 2023

- PorCausa (2021): "Frontex: El guardian descontrolado," disponible a <https://porcausa.org/wp-content/uploads/2021/06/dos-Frontex-informe-porCausa.pdf> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Ruiz Benedicto, Ainhoa (2019): "Custodiar la Fortaleza: el papel de Frontex en la militarización y securitización de los flujos migratorios en la Unión Europea", Centre Delàs, disponible a <https://centredelas.org/publicacions/informe-40-custodiar-la-fortaleza-el-papel-de-frontex-en-la-militaritzacio-i-securititzacio-dels-fluxos-migratoris-a-la-unio-europea/?lang=es> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Sagener, Nicole (2016): "NATO mission criticised for sending refugees back to Turkey", disponible a <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/nato-mission-criticised-for-sending-refugees-back-to-turkey/> Data de consulta 11 d'octubre de 2023
- Schengenvisa (2022): "Frontex Launches Operation Minerva to Support Border Guards in Ports of Algeciras, Tarifa & Ceuta", disponible a <https://www.schengenvisainfo.com/news/frontex-launches-operation-minerva-to-support-border-guards-in-ports-of-algeciras-tarifa-ceuta/> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Statewatch (2023): "Increased external action" against migration: draft European Council conclusions", disponible a <https://www.statewatch.org/news/2023/january/increased-external-action-against-migration-draft-european-council-conclusions/> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Statewatch, (2022a): "Frontex: more power, no responsibility? mega-agency lacks real accountability structure", disponible a <https://www.statewatch.org/analyses/2022/frontex-more-power-no-responsibility-mega-agency-lacks-real-accountability-structure/> Data de consulta 6 d'abril de 2023
- Statewatch, (2022): "The ongoing failure to implement human rights safeguards", disponible a <https://www.statewatch.org/analyses/2022/frontex-the-ongoing-failure-to-implement-human-rights-safeguards/> Data de consulta 10 d'abril de 2023
- Syria Justice and Accountability Centre (SJAC) (2021): "SJAC Again Calls on ICC Prosecutor to Investigate Crimes Against Humanity Committed by Greece Against Refugees" disponible a: <https://syriaaccountability.org/updated-submission-sjac-calls-on-icc-prosecutor-to-investigate-crimes-against-humanity-committed-by-greece-against-refugees/> Data de consulta 13 de maig de 2023
- Tribunal de Cuentas Europeo, (2021): "Informe Especial 08/2021: El apoyo de Frontex a la gestión de las fronteras exteriores: ha sido insuficientemente eficaz hasta la fecha," disponible a <https://www.eca.europa.eu/es/Pages/DocItem.aspx?did=58564> Data de consulta 11 d'abril de 2023
- Tritschler, Laurie (2020): "Danish boat in Aegean refused order to push back rescued migrants", *Politico*. Disponible a <https://www.politico.eu/article/danish-frontex-boat-refused-order-to-push-back-rescued-migrants-report/> Data de consulta 10 d'abril de 2023
- UNHCR (2023): "Mauritania: UNHCR Fact Sheet", disponible a <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/91148> Data de consulta 3 de maig de 2023
- Yarza Jordano, Lucia (2018): "FRONTEX: From border controller to guarantor of Migrants' rights?: The Spanish Case," University of Hamburg.

INFORME CENTRE DELÀS

Si values les nostres recerques
i vols ajudar-nos a mantenir el nostre
rigor i independència, pots fer-te
soci/a o fer un donatiu escanejant
el codi QR o en aquest enllaç:
<https://centredelas.org/fes-te-soci-a/>

CENTRE DELÀS
D'ESTUDIS
PER LA PAU

Amb el suport de:

